

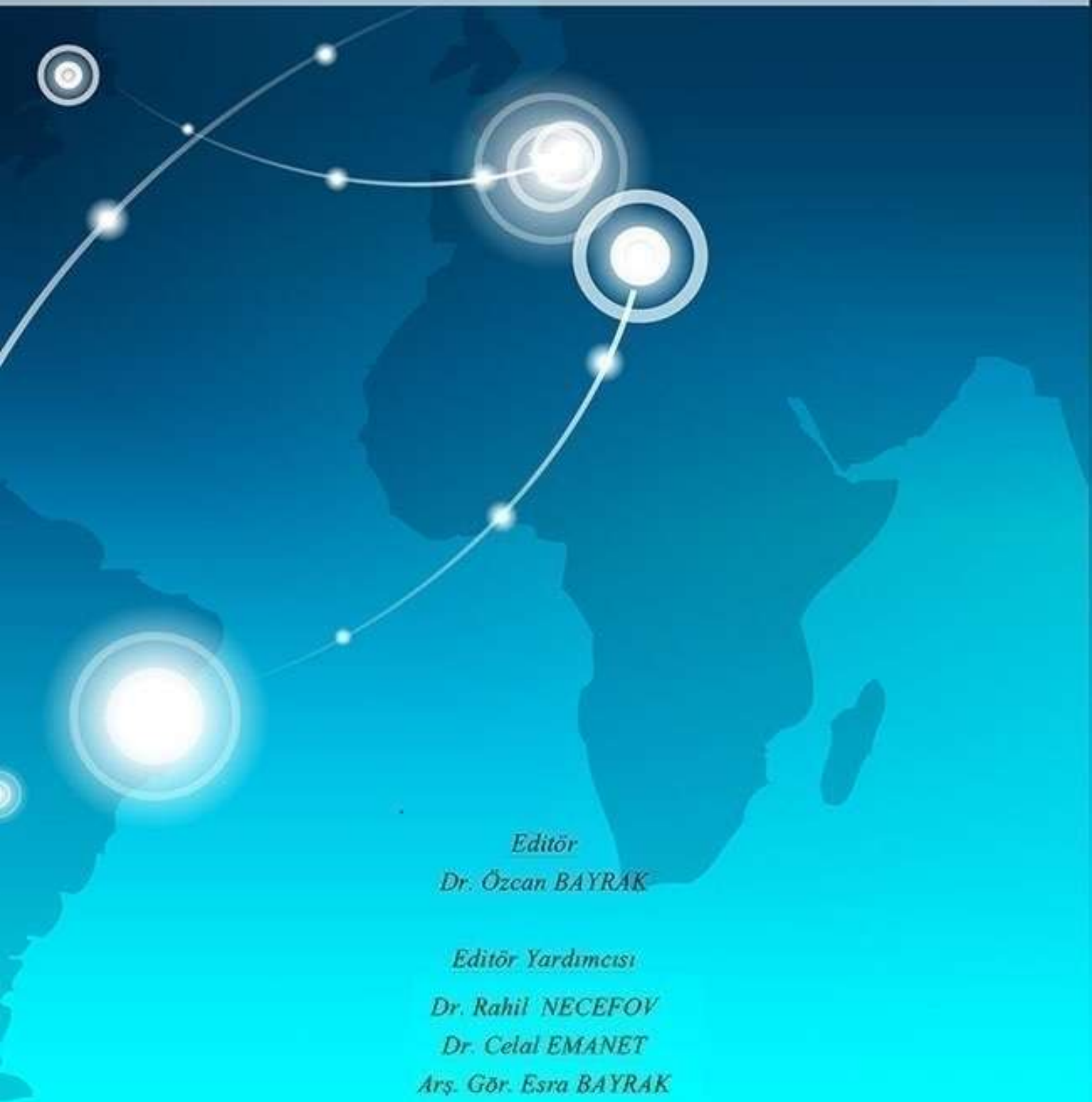

ISSN: 2148-2489

ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Yıl: 4 - Sayı: 30

Editör

Dr. Özcan BAYRAK

Editör Yardımcısı

Dr. Rahil NECEFOV

Dr. Celal EMANET

Arş. Gör. Esra BAYRAK

ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Editör

Dr. Özcan BAYRAK

Editör Yardımcıları

Dr. Rahil NECEFOV

Dr. Celal EMANET

Arş. Gör. Esra BAYRAK

ASOSJOURNAL (The Journal of Academic Social Science) uluslararası hakemli bir dergi olup yılda 4 kez yayınlanır. ASOSJOURNAL (The Journal of Academic Social Science) Dergisi, sosyal bilimlerin her alanından yazı yayınlayan bir dergidir. Bu çerçevede özgün bilimsel makaleler, çeviriler, çeviri-yazılar, röportajlar, kitap, makale, sempozyum, panel ve bilimsel etkinlik tanıtma çalışmaları ile nekroloji metinleri yayınlar. Ayrıca, sunulduğu yer, toplantı ve tarihin kaydedilmesi ile başka bir yerde yayınlanmamış olması şartıyla sempozyum bildirileri de yayınlanabilir. Ancak bu yayın etkinliğinden kaynaklanması muhtemel herhangi bir sorunun sorumluluğu yazara aittir. Yayınlanması için ASOSJOURNAL (The Journal of Academic Social Science) Dergisi'ne gönderilen yazıların basım ve yayın hakları dergiye devredilmiş olur. Bu yazılar dergi yönetiminden izin alınmaksızın bir başka yayın organında yayınlanamaz, çoğaltılamaz ve kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

ASOSJOURNAL (The Journal of Academic Social Science) Dergisi, yayınlamış olduğu metinleri çeşitli mecralarda yayınlatabilir. **ASOSJOURNAL (The Journal of Academic Social Science) Dergisi'ne gönderilmiş yazılardan kaynaklanması muhtemel herhangi bir yasal, hukuksal, ekonomik ve etik sorumluluk, söz konusu yazı yayınlanmış olsa bile yazarlarına aittir.** Dergi herhangi bir yükümlülük kabul etmez. ASOSJOURNAL (The Journal of Academic Social Science) Dergisi'nin yayın dili Türkçe olmakla birlikte İngilizce, Almanca, Fransızca, Arapça, Farsça vb. dillerden gelen yazılar da değerlendirmeye tabi tutulur ve hakemler tarafından yayımlanması uygun görüldüğü takdirde yayınlanır.

www.asosjournal.com / asosjournal@gmail.com

ISSN: 2148-2489 YIL: 4 / SAYI: 30

ASOS JOURNAL
The Journal of Academic Social Science

ASOSJOURNAL
Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Academic Social Science

DERGİ YÖNETİMİ

Editör

Dr. Özcan BAYRAK

Editör Yardımcıları

Dr. Rahil NECEFOV   Dr. Celal EMANET   Arş. Gör. Esra BAYRAK

Alan Editörleri

Dr. Nuran ÖZLÜK	Türk Dili ve Edebiyatı	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Cengiz ÖZMEN	Tarih	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Dr. İbrahim ÇANKAYA	Sosyoloji	Uşak Üniversitesi
Dr. Rahil NECEFOV	Felsefe	Azerbaycan Milli İlimler Akademisi
Dr. Murat SUNKAR	Coğrafya	Fırat Üniversitesi
Dr. Ömer Tuğrul KARA	Türkçe Eğitimi	Çukurova Üniversitesi
Dr. Onur KÖKSAL	Eğitim Bilimleri	Selçuk Üniversitesi
Dr. Vedat AKTEPE	İlköğretim	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Murat KUL	Beden Eğitimi	Bartın Üniversitesi
Dr. Derya YILMAZ	Arkeoloji	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Mutlu TÜRKMEN	Beden Eğitimi	Bartın Üniversitesi
Dr. Bülent ÖZKAN	Dil Bilim	Mersin Üniversitesi
Dr. İsmail BEKÇİ	İşletme / İktisat	Nevşehir Üniversitesi
Dr. Tahir ÇELİKBAĞ	Güzel Sanatlar	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Serdar TUNA	Resim - İş Eğitimi	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Gülay KARŞICI	Müzik Bilimi	Marmara Üniversitesi
Dr. Süleyman KARACELİL	İslami İlimler	Adıyaman Üniversitesi
Dr. Ahmet AKKAYA	Yabancılarla Türkçe Öğr.	Adıyaman Üniversitesi
Dr. Nesrin DELİKTAŞLI	Fransızca Müt. Terc. ABD	İstanbul Üniversitesi
Dr. Eyüp AKÇETİN	Yönetim Bil. Sis.	Balıkesir Üniversitesi
Dr. Oktay KIZILKAYA	İktisat	Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Ahmet KURNAZ	Özel Eğitim	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Fevzi RENÇBER	İlahiyat	Şırnak Üniversitesi
Dr. Kemal ÖZGEN	Matematik Eğitimi	Dicle Üniversitesi
Dr. Fatma ÜNAL	Sosyal Bilgiler Eğt. ABD	Bartın Üniversitesi
Dr. Nalan ECE	Muhasebe - Finans	Çanakkale Onsekiz Mart Üniv.
Dr. Selahattin GÖNEN	Fizik Eğitimi	Dicle Üniversitesi

Dr. Selçuk SEÇKİN	Sanat Tarihi	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Dr. Barış ÇAYCI	Fen Eğitimi	Niğde Üniversitesi
Dr. H. Derya CAN	Hindoloji	Ankara Üniversitesi
Dr. Aşkın HATUNOĞLU	Psikoloji	Katip Çelebi Üniversitesi
Dr. Emine KOCA	Moda Tasarımı	Gazi Üniversitesi
Dr. Umut BALCI	Alman Dili Eğitimi	Batman Üniversitesi
Dr. Sevgi Sümerli SARIGÜL	Dış Ticaret ve Pazarlama	Erciyes Üniversitesi
Dr. Kasım TATLILIOĞLU	Gelişim Psikolojisi	Bingöl Üniversitesi

Yabancı Dil Uzmanları

Okt. Ufuk KÖSE	Adıyaman Üniversitesi
Okt. Özge GÜMÜŞ	Adıyaman Üniversitesi
Dr. Erkan ZENGİN	Hacettepe Üniversitesi

İndeks Sorumlusu

Dr. Celal EMANET	GSIC New Jersey USA
Dr. Onur KÖKSAL	Selçuk Üniversitesi
Hasan KIZILDAĞ	Fırat Üniversitesi

Grafik Tasarım

Öğr. Bülent POLAT	Milli Eğitim Bakanlığı

Hukuk Danışmanı

Avk. Bülent KAYALI

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Mustafa S. KAÇALIN - Marmara Üniversitesi - İstanbul / Türkiye
 Prof. Dr. İsmail BEKÇİ - Nevşehir Üniversitesi - Nevşehir / Türkiye
 Prof. Dr. İbrahim KAVAZ - Bitlis Eren Üniversitesi - Bitlis / Türkiye
 Prof. Dr. Süleyman ÇALDAK - İnönü Üniversitesi - Malatya / Türkiye
 Prof. Dr. Fenüze NURİEVA - Kazan Federal Üniversitesi - Kazan / Tataristan
 Prof. Dr. Ali AKAR - Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi - Muğla / Türkiye
 Prof. Dr. İsmet EMRE - Bartın Üniversitesi - Bartın / Türkiye
 Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK - Atatürk Üniversitesi - Erzurum / Türkiye
 Prof. Dr. H. Dilek BATİSLAM - Çukurova Üniversitesi - Adana / Türkiye
 Prof. Dr. Alemdar YALÇIN - Gazi Üniversitesi - Ankara / Türkiye
 Prof. Dr. Füsun TOPSÜMER - Ege Üniversitesi - İzmir / Türkiye
 Prof. Dr. Zümrüt KULİZE - Anas Institute - Bakü / Azerbaycan

ASOS JOURNAL
 The Journal of Academic Social Science

Prof. Dr. Muhittin ELİAÇIK - Kırıkkale Üniversitesi - Kırıkkale / Türkiye
Prof. Dr. Minaxanım Niriyeve TEKELİ - Qafqaz Üniversitesi - Bakü / Azərbaycan
Prof. Dr. S. Burak ARZOVA - Marmara Üniversitesi - İstanbul / Türkiye
Prof. Dr. İsmail ÖZSOY - Fatih Üniversitesi - İstanbul / Türkiye
Prof. Dr. Tahir BALCI - Çukurova Üniversitesi - Adana / Türkiye
Prof. Dr. Turgut Hacı ZEYREK - Karadeniz Teknik Üniversitesi - Antalya / Türkiye
Prof. Dr. Mimar TÜRKKAHARAMAN - Akdeniz Üniversitesi - Antalya / Türkiye
Prof. Dr. Şebnem R. Temir G. - Haliç Üniversitesi - İstanbul / Türkiye
Prof. Dr. Mehmet Fatih KÖKSAL - Ahi Evran Üniversitesi - Kırşehir / Türkiye
Prof. Dr. Turan ÖNDEŞ - Atatürk Üniversitesi - Erzurum / Türkiye
Prof. Dr. H. Ahmet ÖZDEMİR - Necmettin Erbakan Üniversitesi - Konya / Türkiye
Prof. Dr. Tuncer ASUNAKUTLU - Sıtkı Koçman Üniversitesi - Muğla / Türkiye
Prof. Dr. Hamza GÜNDÖĞDU - Sakarya Üniversitesi - Sakarya / Türkiye
Prof. Dr. Ümit Gücenme GENÇOĞLU - Uludağ Üniversitesi - Bursa / Türkiye
Prof. Dr. Yılmaz KURT - Ankara Üniversitesi - Ankara / Türkiye
Prof. Dr. Ali YAKICI - Gazi Üniversitesi - Ankara / Türkiye
Prof. Dr. Azize M. ÖZGÜVEN - Yeni Yüzyıl Üniversitesi - İstanbul / Türkiye
Prof. Dr. Mustafa BULAT – Atatürk Üniversitesi - Erzurum / Türkiye
Prof. Dr. Yavuz ODABAŞI - Anadolu Üniversitesi - Eskişehir / Türkiye
Prof. Dr. M. Hakan CEVHER - Ege Üniversitesi - İzmir / Türkiye
Prof. Dr. Sudi APAK - Beykent Üniversitesi - İstanbul / Türkiye
Prof. Dr. Mustafa SEVER - Gazi Üniversitesi - Ankara / Türkiye
Prof. Dr. Tofiq ABDÜHASANLİ - Azərbaycan Devlet İktisat Üniversitesi

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Muhittin ELİAÇIK – Kırıkkale Üniversitesi
Prof. Dr. Nadir İLHAN - Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Tarık ÖZCAN - Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Vedat ÇINAR – Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Cihan IŞIKHAN - Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Sabri Tevfik HAMMAN - Sahoc Üniversitesi
Doç. Dr. Murat SUNKAR - Fırat Üniversite
Doç. Dr. Nedim BAKIRCI - Niğde Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim ÇANKAYA - Uşak Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ - Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Gülay KARŞICI - Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Bahir SELÇUK - Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Süleyman CAN - Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

ASOS JOURNAL
The Journal of Academic Social Science

Doç. Dr. Ganire HÜSEYNOVA - Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Ergün SERİNDAG - Çukurova Üniversitesi
Doç. Dr. Ersin OZANSOY - İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. İrfan KALAYCI - İnönü Üniversitesi
Assoc. Prof. Dr. Kulzhanova BAKYTGUL - KAZAKİSTAN
Ph. D. Rahil NECEFOV - Azerbaycan Milli İlimler Akademisi
Yrd. Doç. Dr. İnci Bilgin Tekin - De Montfort Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Fatih ÖZEK - Fırat Üniversitesi
Dr. Alireza ZADEGHAN - Tebriz Üniversitesi
Dr. Fatima HOCİN - Üsküp Blaje Koneski Filoloji Fakültesi

YURT DIŞI TEMSİLCİLERİ

Doç. Dr. Sabri Tefik HAMMAN - Sahoc Üniversitesi – MISIR
Doç. Dr. Mustafa ÇETİN - International Burc University - BOSNA
Yrd. Doç. Dr. İnci Bilgin TEKİN - De Montfort Üniversitesi - İNGİLTERE
Dr. Rahil NECEFOV - Milli İlimler Akademisi - AZERBAYCAN
Dr. Alireza ZADEGHAN - Tebriz Üniversitesi – İRAN
Dr. Nasser NASIRI - Allameh Khoei Institute of Higher Education - İRAN
Assoc. Prof. Dr. Kulzhanova BAKYTGUL - KAZAKİSTAN
Dr. Faruk ÖZTÜRK - Bişkek - KIRGIZİSTAN
Dr. Celal EMANET - Garden State İslamic Center Vineland - New Jersey - USA
Doç. Dr. Leyla GADYİVEYA - Dağıstan Devlet Üniversitesi - DAĞISTAN
Yrd. Doç. Dr. Osman ERCİYAS - Lefke Avrupa Üniversitesi - KKTC
Assoc. Prof. Dr. Liailia İhsanovna MİNGAZOVA - Kazan Federal Üniversitesi - TATARİSTAN
Yrd. Doç. Dr. Eman HAYAJNEH - Ürdün Üniversitesi – ÜRDÜN
Dr. Fatima HOCİN - Üsküp Blaje Koneski Filoloji Fakültesi - MAKEDONYA
Alina MİNSAFİNA - İstanbul Üniversitesi - RUSYA
LuanVARDARI - Prizren Üniversitesi – KOSOVA
TariK DURAN - Belgrad Üniversitesi - SIRBİSTAN

TARANDIĞI İNDEKSLER

SOBİAD (Sosyal Bilimler Atıf Dizini)

INDEX COPERNICUS

ACADEMICKEYS

SIS (Scientific Indexing Services)

İSAM (İslami Araştırmalar Merkezi)

ASOS JOURNAL
The Journal of Academic Social Science

ASOS (Akademia Sosyal Bilimler İndeksi)

OAJI (Open Academic Journals Index)

RESERARCH BİBLE

DRJI (Directory of Research Journals Indexing)

AKADEMİK DİZİN (Akademik Türk Dergileri İndeksi)

ICI (Indian Citation Index)

CITEFACTOR (Academic Scientific Journals)

TEİ (Türk Eğitim İndeksi)

SJOURNALS INDEX

JOURNAL INDEX

AJNS (International Publishing of Academic Journals)

ADVANCED SCIENCE INDEX

ACARINDEX.COM (Akademik Araştırmalar İndeksi)

SCIENCE LIBRARYINDEX

SAIF (Scholars Impact)

SPARC (Institute of Technical Research)

SCHOLARSTEER (Scholarly Information)

ASOS JOURNAL
The Journal of Academic Social Science

ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 30, Eylül 2016, s. 39-71

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
11.06.2016

Yayınlanma Tarihi / The Published Date
10.09.2016

Doç. Dr. Necdet AYSAL

Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi ABD.
aysal@ankara.edu.tr

Sezai Kürşat ÖKTE

Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Dr. Öğr.
sezaioekte@gmail.com

TEK PARTİ DÖNEMİNDE CUMHURİYET HALK PARTİSİ ÜÇÜNCÜ BÜYÜK KONGRESİ (10-18 MAYIS 1931)

Öz

Ulusal nitelikli bir devletin oluşum sürecini belirlemede önemli rol oynayan Cumhuriyet Halk Partisi, kurulduğu 9 Eylül 1923 tarihinden iktidarı kaybettiği 14 Mayıs 1950 tarihine kadar geçen süre içerisinde ülkenin tek hükümet partisi olmuştur. Bu uzun dönemde ülkede yaşanan siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmeler, CHP'nin örgütsel, ideolojik ve kadro yapısında önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda CHP, Türkiye'nin karşılaştığı ekonomik ve siyasi sorunların çözülmesi ve ülkede otoritenin yeniden tesisi amacıyla, 1931-1935 yılları arasında bir takım tedbirler geliştirmiştir. Bu tedbirleri parti prensipleri olarak ortaya koymuş; geliştirdiği ulusal ideolojik yaklaşımlarla sorunları çözümlenmeye çalışmış; parti ideolojisini, devlet ideolojisi haline getirmiştir. Devlete ve bütün Türk toplumuna mal edilen prensiplerini, hukuki bakımdan da güvence altına almıştır. CHP'nin Tek Parti olarak iktidarını koruması ve sürdürmesi bağlamında geliştirdiği ideolojiler ve yöntemler, 1931 Kongresi çerçevesinde ele alınmış ve Kongre öncesi ve sonrası yaşanan gelişmeler incelenmek suretiyle parti-devlet bütünleşmesi süreci ortaya konulmuştur. CHP'nin Kongre dokümanları ile IV. ve V. Dönem Meclis Zabıt Ceridelerinin incelenerek değerlendirildiği bu çalışmada, ağırlıklı olarak siyaset bilimi, Atatürk günlükleri, belgeye dayalı araştırma eserleri, dönemin basını ve basına yansıyan makalelerden faydalanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Gazi Mustafa Kemal Paşa, TBMM, Cumhuriyet Halk Partisi, CHP Kongreleri, Devletçilik, Tek Parti İdeolojisi, Halk Evleri, Kadro Hareketi.

REPUBLICAN NATION PARTY'S THIRD GRAND GENERAL CONGRESS IN SINGLE-PARTY PERIOD (10TH-18TH OF MAY, 1931)

Abstract

The CHP, in the so-called period, developed measures in order to solve the economic and political problems faced by Turkey and to reestablish the authority in the country. It put forward these principles as Party's principles, sought to solve questions through developing national ideological approaches, and made the Party's ideology state's ideology. It also legally secured its principles peculiar to the state and to the whole Turkish society. The study on the topic of "the Republican Public Party's étatism in the context of 1931 and 1935 congresses" had been done regarding the ideologies and methods developed by the Republican Public Party (CHP) to protect and continue to maintain its power between the years 1930 and 1937 in Turkey. In the study, equalization process of Single Party to the state was specified by examining the 1931 CHP congresses in the context of pre-congresses and post-congresses developments.

Keywords: Gazi Mustafa Kemal Pasha, Grand National Assembly of Turkey, Republican Nation Party, Republican Nation Party's Congresses, Single Party Ideology, Public Houses, Roster Movement.

Giriş

23 Nisan 1920'de Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir Meclisin açılmasıyla Türk siyasi hayatında yeni bir dönem başlamıştır. Çok farklı görüş ve kesimlerin temsil edildiği Birinci Meclis, bu yönüyle tam bir halk meclisi niteliği taşımaktadır.¹ Bu dönem içerisinde Mustafa Kemal Paşa taraftarlarının oluşturduğu Birinci Grup ile muhalif İkinci Grup arasında pekçok konuda anlaşmazlık çıkmış ve kıyasıya bir mücadele yaşanmıştır.²

Birinci Meclis'te gruplar arasındaki mücadelenin şiddetlendiği günlerde, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun Başkanı Mustafa Kemal Paşa, 6 Aralık 1922'de

¹ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 2. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992, ss. 132-133; Mizyah Karaçam Şengil, *Birinci Dönem TBMM'nde Düşünce Akımları*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 76; Zafer Tanık Tunaya, *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*, 2. B., Turhan Kitabevi, İstanbul, 1981, ss. 212-213; İhsan Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 79-91.

² Sakarya Savaşı öncesinde Başkomutanlık Yasası'nın çıkarılması sırasında doruk noktasına ulaşan bu fikir ayrılıkları, 1921 sonlarında Malta'daki tutuklu milletvekillerinin de Meclise katılmalarıyla daha da artmış ve tartışmalar had safhaya ulaşmıştır. Bu arada zaten var olan ve resmen kuruluşunun 1922 Temmuz ayında gerçekleştiği belirtilen İkinci Gruba mensup mebuslar, Saltanatın kaldırılmasından rahatsız olmuşlardır. Bu muhalif grubun üyeleri, 2 Aralık 1922'de Meclise verdikleri bir yasa teklifi ile seçim kanununda değişiklik yapılmasını istemişlerdir. Bu teklifle milletvekili seçilebilmek için Misak-ı Milli sınırları içerisinde doğmuş olmak ya da milletvekili seçileceği ilde beş yıl ikamet etmek şartı getirilmek istenmiştir. Bu koşullara uymayan Mustafa Kemal Paşa'nın parlamentoya girmesini engellemeye yönelik bu girişim, teklifin Meclis'te reddedilmesi sonucu önlenmiştir. Bkz., Ahmet Demirel, *Birinci Meclis'te Muhalefet: İkinci Grup*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 379; Sebahattin Selek, *Anadolu İhtilâli*, C. II, 8. B., Kastaş A.Ş., İstanbul, 1987, s. 625; Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C. I, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1986, s. 360; Necdet Aysal, "Atatürk Döneminde İç Politika", *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, (Editör, Temuçin F. Ertan), Siyasal Kitabevi Yay., Ankara, 2011, ss. 161-187.

Ankara’da Hâkimiyet-i Milliye, Yenigün ve Ögüt gazetelerinin muhabirlerine verdiği demeçte,³ yeni bir parti kurulacağını kamuoyuna ilk kez açıklamıştır. Mustafa Kemal Paşa bu demecinde, savaşın kazanılmasının ülkeyi uygar dünyaya taşımak için yeterli olmadığını, ülkenin tamamen kalkınmasını sağlayacak ve gerçekçi bir programa sahip “*Halk Fırkası*” isimli bir partinin kurulacağını ve bu partinin yeniliklere öncülük edeceğini söyleyerek, herkesten yardım beklediğini dile getirmiştir.⁴ Mustafa Kemal Paşa’nın bu kararı almasında hiç şüphesiz savaş yılları ve hemen sonrasında Meclis’te yaşanan şiddetli tartışmaların etkisi büyük olmuştur. Ulusal egemenlik temeline dayalı yeni bir devlet için yapılması gerekli devrimler, Meclis’te bir siyasi partinin desteğiyle daha hızlı bir şekilde gerçekleştirilebilirdi. Bu gelişmelerin yanı sıra Meclis’teki muhalefetin tutumu da, Mustafa Kemal Paşa’nın bir parti kurma zamanının geldiğini düşünmesinde etkili olduğu söylenebilir.

Lozan Konferansı birinci etap görüşmelerinin başarısız bir şekilde sona erdiği günlerde Meclis’te konferansla ilgili yapılan gizli görüşmelerde, muhalif milletvekillerinin sert eleştiriler getirmeleri, gruplar arasındaki ilişkileri iyice gerginleştirmiştir.⁵ Bu bağlamda gerek Meclis içinde ve gerekse Meclis dışında yaşanan iktidar mücadelesi, Meclis’i çalışamaz hale getirmiştir. Birinci Grup, 1 Nisan 1923’te Meclise verdiği önerge ile TBMM seçimlerinin yenilenmesini istemiştir.⁶ Mecliste aynı gün kabul edilen bu önerge ile seçim yasası çalışmalarına başlanmış ve bu konuda yapılan görüşmeler sonucunda Meclis dağılmıştır.

TBMM’de seçim kararının alınmasından hemen sonra, 8 Nisan 1923’te, Mustafa Kemal Paşa tarafından, siyasi tarihimizde “*Dokuz Umde*” olarak bilinen ve Halk Fırkası’nın ilk programı olarak kabul edilen seçim bildirgesi yayınlanmıştır. Bu beyannamenin giriş bölümünde Meclis’teki Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu’nun Halk Fırkası’na dönüştürüleceği resmen ifade edilmiştir.⁷ Mustafa Kemal Paşa, dokuz umde ile aynı gün bütün Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerini seçim çalışmalarına katılmaya çağırmıştır. Bu amaçla seçimlere son derece önem veren ve belirli tarihlerde yayınlamış olduğu tamim ve beyannamelerle Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerini sık sık uyaran Mustafa Kemal Paşa’nın, aday seçiminde de hassas davrandığı görülmektedir.⁸ Bu hassasiyetinin nedeni ise kuşkusuz İkinci TBMM’den çok şey beklemesi, Cumhuriyeti ve devrimlerini bu Meclis’te gerçekleştirme kararında olmasıdır.

Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin çabaları sonuç vermiş ve seçimleri büyük çoğunlukla Cemiyetin adayları kazanmış ve İkinci Gruptan seçimleri kazanan olmamıştır.⁹ 1923 seçimleriyle başlayan bu yeni dönemde, ilk

³ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, C. II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997, ss. 50-52; Hasan Dinçer, “TBMM’nin Açılması ve Yeni Türk Devleti’nin Kuruluşu”, *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, (Editör, Temuçin F. Ertan), Siyasal Kitabevi Yay., Ankara, 2011, ss. 115.

⁴ Hakan Uzun, “Tek Parti Döneminde Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm ve Milli Şef Kavramları”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. IX, S. 20-21, İzmir, 2010, ss. 233-271.

⁵ 20 Kasım 1922’de başlayan Lozan Barış Konferansı görüşmeleri 4 Şubat 1923’te kesintiye uğramıştır. Bkz., Temuçin F. Ertan, “Mudanya Mütarekesi’nden Lozan Barış Antlaşması’na”, *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, (Editör, Temuçin F. Ertan), Siyasal Kitabevi Yay., Ankara, 2011, ss. 153-154.

⁶ TBMM seçimlerinin yenilenmesiyle ilgili olarak verilen önergenin gerekçesinde, ilk Meclisin ülkenin bağımsızlığını sağlamakla görevini yapmış olduğu ve ülkenin önünde barış ve ekonomik sorunlar nedeniyle yeniden kamuoyunun kazanılması gerektiğine dair ifadeler yer almaktadır. Bkz., Aysal, *agm.*, s. 165.

⁷ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasi Partiler*, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1952, s. 580.

⁸ Aysal, *agm.*, s. 166.

⁹ Olasız geçen seçimlerde 72 seçim bölgesinden 270 milletvekili seçilmiştir. İkinci TBMM, yeni toplanma yılına 11 Ağustos 1923’te başlamış ve 13 Ağustos’ta Mustafa Kemal TBMM Başkanlığı’na yeniden seçilmiştir. 14

bakışta Mustafa Kemal Paşa'nın Meclise mutlak egemen olacağı izlenimini doğurmuştu. Seçimlerin kazanılmış olması Halk Fırkası'nın kurulmasını onaylama anlamı taşıdığından, seçim sonrasında kuruluş hazırlıkları resmen başlatılmıştır.¹⁰ Nitekim Ankara'da Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında 7 Ağustos 1923'te toplanan milletvekilleri, partinin tüzüğünü hazırlamaya girişmiş ve yaklaşık bir ay süren tüzük çalışmaları 9 Eylül 1923'te sonuçlanmış, aynı toplantıda yapılan oylama ile de “*Halk Fırkası'nın İlk Tüzüğü*” resmen kabul edilmiştir.¹¹ 11 Eylül'de yapılan toplantıda ise partinin genel başkanlık ve yönetim kurulu üyelerinin seçimi yapılarak Mustafa Kemal Paşa, Halk Fırkası Başkanlığı'na getirilmiştir. Bu bağlamda tüzüğün onaylandığı tarih olan 9 Eylül 1923, partinin de kuruluş tarihi olarak kabul edilmektedir.¹²

Halk Fırkası'nın adı, 10 Kasım 1924'te Recep (Peker) Bey'in önerisiyle “*Cumhuriyet Halk Fırkası*” olarak değiştirilmiştir. CHF, ülkenin tek parti ile yönetildiği 1923 ile 1946 yılları arasında, 1919 Sivas Kongresi ile birlikte 1927, 1931, 1935, 1938 (Olağanüstü), 1939 ve 1943 yıllarında, toplam olarak yedi kongre düzenlemiştir. Bunların dördü Atatürk döneminde, üçü ise İsmet İnönü döneminde gerçekleşmiştir.¹³

CHP'nin 1931 Kurultayı'nı ele alan bu çalışma; Partinin 1930-1937 yılları arasında tek parti olarak iktidarını koruması ve sürdürmesi bağlamında geliştirdiği, ideolojiler ve yöntemler çerçevesinde yapılmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi, belirtilen dönemde Türkiye'nin karşılaştığı ekonomik ve siyasi sorunların çözümlenmesi ve ülkede otoritenin yeniden tesisi amacıyla, tedbirler geliştirmiştir. Bu tedbirleri parti prensipleri olarak ortaya koymuş; geliştirdiği ulusal ideolojik yaklaşımlarla sorunları çözümlemeye çalışmış; parti ideolojisini, devlet ideolojisi haline getirmiştir. Devlete ve bütün Türk toplumuna mal edilen prensiplerini, hukuki bakımdan da güvence altına almıştır.

1. 1931 Kongresi Öncesi Yaşanan Siyasal Gelişmeler

Cumhuriyetin ilanı ve arkasından Halifeliğin kaldırılması, Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nı yürüten lider kadro arasındaki görüş ayrılıklarını su yüzüne çıkarmış ve 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) isminde muhalif bir partinin kurulmasına yol açmıştır.¹⁴ Cumhuriyet Halk Fırkası'na duyulan tepkilerin giderek arttığı bir dönemde kuruluşu gerçekleşen TCF ile birlikte Türkiye'de çok partili siyasal yaşam başlamıştır. Fakat muhalefet fırka konumunda faaliyet gösteren TCF, 13 Şubat 1925'te Doğu Anadolu'da çıkan Şeyh Said İsyanı ve bu isyanı bastırmak için çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu çerçevesinde 3 Haziran

Ağustos 1923'te ise V. İcra Vekilleri Heyeti seçimleri yapılmış ve Fethi (Okyar) Bey başkanlığında yeni kabine oluşturulmuştur. İkinci TBMM'nin ilk günlerindeki en önemli çalışması ise kuşkusuz Lozan Barış Antlaşması'nı onaylamasıdır. Bu antlaşmanın Meclis içinde görüşülmesi sırasında Halk Fırkası içindeki görüş farklılıkları ilk kez ortaya çıkmış ve oylamalara 270 milletvekilinin 227'si katılmış ve antlaşma 14 ret oyuna karşılık 213 milletvekilinin lehte oyuyla kabul edilmiştir. Bkz. Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal 1922-1938*, Cilt III, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 89; Mümtaz Soysal, *Dış Politika ve Parlamento*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1964, s. 91; Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralar-Lozan'dan Cumhuriyete*, C. II, Temel Yayınları, İstanbul, 2002, ss. 11-12.

¹⁰ Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yayınları, İstanbul, 1998, s. 75; Fahri Giritlioğlu, *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mevkii*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965, s. 37.

¹¹ Utan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Kronolojisi*, 2. B., TTK, Ankara, 1988, ss. 391-392.

¹² Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, s. 559; Orhan Acun, “CHP'nin Kuruluş Tarihi Üzerine”, *Tarih ve Toplum*, C. 24, No. 141 (Eylül 1995), s. 132.

¹³ Mayıs 1935'te toplanan 4. Kurultay'da Fırkanın adı “*Cumhuriyet Halk Partisi*” olarak belirlenmiştir. Bkz., Uzun, *agm.*, s. 236; Tunçay, *age.*, s. 88; Feridun Kandemir, *Siyasi Dargınlıklar*, C. III, Ekicigil Matbaası, İstanbul, 1955, s. 8.

¹⁴ Aysal, *agm.*, s. 173; Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni: Dün- Bugün-Yarın*, C. I., 11. B., Tekin Yayınevi, İstanbul, 1977, s. 361.

1925'te kapatılmıştır.¹⁵ TCF'nin kapatılmasıyla birlikte yaklaşık altı buçuk ay süren çok partili siyasal yaşam başarısızlıkla sona ermiştir.

1925-1930 yılları bir takım zorlukların ve sıkıntıların yaşandığı bir dönem olmuştur. Özellikle birbiri ardınca siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda gerçekleştirilen devrimler ve çeşitli konularda alınan önlemler, muhalif grubun tepkisini çekmiş ve hükümete karşı direnişi her geçen gün artırmıştır. Bununla birlikte 1929 Ekim ayında patlak veren ve kısa süre içerisinde tüm dünyayı etkisi altına alan ekonomik bunalım da Türkiye'yi fazlasıyla etkilemiştir. Yaşanan ekonomik ve siyasi bunalımların toplumsal bir patlamaya dönüşmesinden endişelenen Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, tüm bu sorunların ancak çok partili siyasal yaşamla ortadan kaldırılabilceği düşüncesini taşımaktadır. İşte böyle bir ortamda 12 Ağustos 1930'da kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası ile ikinci çok partili demokratik siyasal yaşam başlamıştır. Kısa süre içerisinde umulmadık bir hızla yurt sathında örgütlenmeyi başaran SCF'ye, halkın gösterdiği ilgi her geçen gün artmıştır. Fakat 4-7 Eylül İzmir olayları ve kadınların ilk kez oy kullandıkları belediye seçimleri, Mecliste SCF ile CHF arasında sert tartışmaları, karşılıklı suçlamaları ve kavgaları beraberinde getirmiştir. Bu şartlar altında Fırkanın kurucusu ve Genel Başkanı Fethi (Okyar) Bey, 17 Kasım 1930 günü fırkanın feshine ilişkin dilekçeyi İçişleri Bakanlığı'na göndermiştir.¹⁶ Böylece Atatürk döneminde yaklaşık üç ay süren ikinci çok partili siyasal yaşama geçiş denemesi de başarısız bir şekilde sona ermiştir.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatma kararının açıklandığı gün, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, beraberinde CHF temsilcilerinin de olduğu bir heyetle iki ay süren bir yurt gezisine çıkmıştır. Heyet, 17-30 Kasım 1930 tarihleri arasında sırasıyla; Kayseri, Sivas, Tokat ve Samsun şehirlerini ziyaret etmiştir.¹⁷ Gazi Mustafa Kemal, 29 Kasım'da Trabzon'da CHF merkezinde geleceğe dönük düşünceleriyle ilgili yapmış olduğu konuşmada, CHF ile bağlantısının sonsuz olduğunu belirttikten sonra şu hususlar üzerinde durmuştur:¹⁸

“... Başlangıçtan beri beraber çalıştık, nihayete kadar hep beraber çalışacağız. ... Karşımızda birçok fırkalar varmış gibi her gün daha fazla bir faaliyetle çalışmak, fikirlerimizi halk kütlelerinin içine yaymak ve köylere kadar götürmek mecburiyetindeyiz. Her an tarihe karşı, cihana karşı hareketimizin hesabını verebilecek bir vaziyette bulunmak lazımdır. Tasavvur ve faaliyetlerimizde bu kadar hassas ve müteyakkız bulunmak suretiyle muhalifsiz bir fırkanın mahzurlarını ber-taraf etmiş oluruz...”

Heyet inceleme gezisine, 1-20 Aralık 1930 tarihleri arasında İstanbul'da devam etmiştir.

¹⁵ Mahmut Goloğlu, *Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)*, Başnur Matbaası, Ankara, 1972, s. 281; Aysal, *agm.*, s. 178.

¹⁶ Ahmet Ağaoğlu, *Serbest Fırka Hatıraları*, 2. B., Baha Matbaası, İstanbul, 1969, ss. 46-49, 104; Sabit Dokuyan, "Çok Partili Hayata Geçişte Önemli Bir Adım: Demokrat Parti'nin Kuruluşu", *Asosjournal (The Journal of Academic Social Science) Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (Doi Number: <http://dx.doi.org/10.16992/ASOS.131>), Yıl: 2, Sayı: 3, Haziran 2014, s. 152.

¹⁷ 17-30 Kasım 1930 tarihleri arasında gerçekleşen gezi heyetinde; Başyaver Rasuhi, Özel Kalem Müdürü Hasan Rıza (Soyak), Dâhiliye Vekili Şükrü (Kaya), Özel Kalem M. Ekrem, Sıhhiye Müsteşarı Hüsamettin, Kılıç Ali, Salih (Bozok), Recep (Peker), Cevat Abbas (Gürer), Falih Rıfkı (Atay), Recep Zühtü (Soyak), Dr. Reşit Galip, Memduh Şevket (Esendal), Ruşen Eşref (Ünaydın) Beyler ve Liman Şirketi Müdürü Ahmet Hamdi (Başar) Bey, CHF Başkâtibi ve Umumi Kâtip Tevfik (Bıyıklıoğlu) Bey ile Vekâletten birer müfettiş yer almıştır. Bkz., *Atatürk Günlüğü* 3, 1930, Der. Orhan Topçuoğlu, Demircioğlu Matbaası, İstanbul, 1989, ss. 86-90; Erdem Çanak, "Atatürk'ün Yurt Gezilerine Bir Örnek: 1930-1931 Gezisi", *Asosjournal (The Journal of Academic Social Science) Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (Doi Number: <http://dx.doi.org/10.16992/ASOS.1047>), Yıl: 4, Sayı: 23, Mart 2016, s. 130.

¹⁸ A.g.e., (Anadolu Ajansı), ss. 96-97.

Gazi Mustafa Kemal, 18 Aralık 1930'da İstanbul Türk Ocakları Merkezi'ni ziyaret ettiği sırada gençlere hitaben yaptığı konuşmada; "... *Demokrasinin ne olduğunu halka anlatmak bilhassa sizin vazifenizdir... Cumhuriyeti, onun icabatını yüksek sesle anlatınız. Cumhuriyet prensiplerini sevdiniz. Bunu kalplere yerleştirmek için hiçbir fırsatı ihmal etmeyiniz*" diyerek,¹⁹ Türk Ocakları'ndan beklentilerini açıklamıştır. Gazi Mustafa Kemal ve beraberindeki heyet, 20-25 Aralık 1930 tarihleri arasında Trakya'da, Tekirdağ, Kırklareli ve Edirne illerinde incelemelerde bulunmuş²⁰, 25 Aralık 1930'da İstanbul'a dönmüştür.²¹

Gazi Mustafa Kemal ve beraberindeki heyet; bu gezi esnasında fırka mensupları, bölge aydınları ve halkla temaslarda bulunmuşlardır. Gezinin, özellikle Serbest Cumhuriyet Fırkası ile çok partili cumhuriyete geçiş sürecinde, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın yaşamakta olduğu sıkıntıyı giderme amacını taşıdığı değerlendirilmektedir. Zira Serbest Cumhuriyet Fırkası, Cumhuriyet Halk Fırkası yönetiminden memnun olmayan bir kitlenin varlığını ortaya çıkarmıştır. Özellikle ekonomi alanında mevcut hoşnutsuzluğun bu dönemde su yüzüne çıktığı açıkça görülmüştür. Serbest Cumhuriyet Fırkası'na yoğun katılımlar dikkate alındığında, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın izlediği siyasetin olumlu bir yolda olmadığı hissedilmektedir. Ayrıca, Gazi Mustafa Kemal'in gezi esnasında yaptığı konuşmalardan; gerçekleşen devrimlerin de halka uygun şekilde anlatılamadığı gerçeğini ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda Gazi Mustafa Kemal tarafından tasarlanan yaklaşım; Cumhuriyet Halk Fırkası'nın, çok partili cumhuriyet düzeninin bütün görevlerini ve işlevlerini tek parti olarak üzerine alması, hiçbir ayrım gözetmeksizin tüm ulusu kendi içinde toplamasıdır. Böylece, çağdaş uygarlık düzeyine; tüm ulusla birlikte ve eşitlik ilkelerine uyularak ulaşılması hedeflenmiştir.²² Bu hedefin gerçekleştirilmesi amacıyla; toplumun durumunun yerinde görülmesi ve hoşnutsuzluk nedenlerinin tespit edilmesi; halkın ve aydınların "*Tek Parti Yönetimi*" hakkında bilgilendirilmesi ve kamuoyu oluşturulması; Cumhuriyet Halk Fırkası yönetiminin de yeni uygulamaya yönelik bir takım tedbirler alması için, söz konusu gezilerin düzenlendiğini söylemek mümkündür.

1.a. Menemen Olayı (23 Aralık 1930)

Gazi Mustafa Kemal ve beraberindeki heyetin Trakya'daki inceleme gezileri sürerken, 23 Aralık 1930'da Menemen Olayı meydana gelmiştir.²³ Olayda ihmale dayanan bazı hususlar tespit edilmiştir. 31 Aralık 1930'da Bakanlar Kurulu kararıyla, 1 Ocak 1931'den itibaren bir ay süreyle Menemen, Manisa ve Balıkesir merkez ilçelerinde sıkıyönetim ilan edilmiş, Harp Divanı kurulmuştur. Olayda suçlu bulunanların yargılamaları 21 Ocak 1931 tarihinde sona ermiştir. Sıkıyönetim süresi, incelemelerin devam etmesi nedeniyle iki defa daha uzatılmış, 8 Mart 1931 günü tüm faaliyetler sonlandırılmıştır.²⁴ Menemen olayının kısa bir süre önce kapanmış olan Serbest Cumhuriyet Fırkası ile ilişkilendirilme çabaları sonuçsuz kaldığı gibi, aslı olmadığı da görülmüştür.²⁵

¹⁹ Topçuoğlu, A.g.e., (Yeni Asır, Hakimiyet-i Milliye), s. 122.

²⁰ A.g.e., (Anadolu Ajansı), s. 125.

²¹ A.g.e., ss. 125-130.

²² Mahmut Goloğlu, *Tek Partili Cumhuriyet*, Kalite Matbaası, Ankara, 1974, s. 4.

²³ Necdet Aysal, "Yönetel Alanda Değişimler ve Devrim Hareketlerine Karşı Gerici Tepkiler Serbest Cumhuriyet Fırkası-Menemen Olayı", *Atatürk Yolu*, C. 11, No. 44, Ankara, 2010, ss. 581-625.

²⁴ *Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar*, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1972, ss. 361-364.

²⁵ Mete Tunçay, *T.C. 'de Tek Parti Yönetiminin Kurulması*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 295.

Menemen Olayı üzerine, 27 Aralık 1930'da, Mustafa Kemal Paşa'nın Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'ya göndermiş olduğu mektup, olayın ardında yatan gerçekleri açıklar niteliktedir:²⁶

“... Kubilay Bey'in şehadetinde, mürtecilerin gösterdikleri vahşet karşısında, Menemen'deki ahaliden bazılarının alkışlarla tasvipkâr bulunmaları bütün cumhuriyetçi ve vatanperverler için utanılacak bir hadisedir... Menemen ahalisinin bazılarının hataları, bütün milleti eleme boğmuştur... İstilanın acılığını tatmış bir muhitte, genç ve kahraman zabıt vekilinin uğradığı tecavüz milletin bizzat Cumhuriyete karşı bir suikast telakki ettiği ve küstahlar ile kışkırtanları ona göre takip edeceği muhakkaktır... Kubilay Bey, temiz kanı ile Cumhuriyetin hayatini temizlemiş ve kuvvetlendirmiş olacaktır.”

Gazi Mustafa Kemal, 27 Ocak 1931'de İzmir'de, Cumhuriyet Halk Fırkası Vilayet Kongresi'nde, yapmış olduğu konuşmada; Cumhuriyet Halk Fırkası programının demokratik ve halkçı olduğunu, uygulanması gereken devletçilik politikasının ülkenin içinde bulunduğu koşullar nedeniyle zorunluluğunu belirtmiştir. Bu temel prensiplerin yanında, halka olmayacak vaatlerde bulunulmamasını ve gerçekçi bir siyaset izlenmesi gerektiğini açıklamıştır. 1 Şubat 1931'de İzmir'de, bu defa Ticaret Odası'nda ekonomik konular üzerinde durmuştur. Memleketin ekonomik durumunun giderek iyileşmekte olduğunu, bu durumu göremeyen bazı cahillerin bulunduğunu, özellikle kooperatifçiliğin desteklenmesi gerektiğini vurgulamıştır.²⁷

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, İzmir'den sonra inceleme gezisine Aydın, Nazilli, Denizli, Balıkesir, Antalya, Malatya, Adana şehirlerine giderek devam etmiştir. Bu gezilerinde CHF merkez ve şubelerini, Türk Ocaklarını, okulları ve diğer hükümet merkezlerini ziyaret etmiş, Fırka programı hakkında bölge halkını ve ileri gelenlerini aydınlatmaya çalışmıştır. 28 Şubat 1931'de Konya'da yaptığı konuşmada ise; *“on sekiz ve daha yukarı yaştaki oy sahibi bütün gençleri fiilen üyemiz olarak görmek isteriz. Henüz bu yaşa gelmeyenleri de üye adayı saymak ve onları buna göre hazırlamak gerekir...”*²⁸ diyerek gençlere olan güvenini açıkça ortaya koymuştur. 3 Mart 1931 tarihinde Cumhuriyet Halk Fırkası Grup Başkanlığı'na, ülkede Fırka aleyhindeki çalışmalar hakkında yapmış olduğu tespitlere ilişkin bir yazı göndermiştir. Bu yazıda; son aylarda CHF'nin memlekette, TBMM'de ve hükümetteki idari ve siyasi çalışmaları aleyhinde bir hava yaratılmaya çalışıldığının açıkça görüldüğü belirtilmekte, bu bağlamda Parti tarafından dikkate alınması gereken hususlar açıklanmakta ve erken seçim önerilmektedir.²⁹

Seçim önerisi, 4 Mart 1931 tarihli Cumhuriyet Halk Fırkası grup toplantısında oy birliği ile benimsenmiştir. 26 Mart 1931 tarihinde TBMM Başkanı Kazım (Özalp) Paşa, yaptığı kapanış konuşmasında seçimlerin yenilenme gerekçesini şu şekilde ifade etmiştir:³⁰

“... Yanlış birçok tahriklerin tesiri altında zehirlenmek istenen kamuoyumuzun hakiki ifadesini ortaya koymak ve katiyetle tespit için, mebusların seçimini yenileme kararı verdiniz... Kuvvetle ümit ediyorum ki, yaptığımız işlerden ve milli hizmetlerden derin bir iftihar hissi duyanların beslediği itimada işaret olan bu

²⁶ Atatürk'ün Bütün Eserleri, (1930-1931), Cilt 24, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2008, s. 391.

²⁷ Topçuoğlu, Atatürk Günlüğü 4, 1931, (Anadolu Ajansı), ss. 30-34.

²⁸ Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, Konya Halk Fırkası'nı ziyaret ederek, üyelerden fırka teşkilatının faaliyetleri ve belediye seçimleri hakkında hakkında bilgi almıştır. Bkz., Atatürk'ün Bütün Eserleri, (1931-1932), Cilt 25, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009, s. 104.

²⁹ Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, s. 611.

³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre III, Cilt 26, 39. İnikat, 26. III. 1931 Perşembe, s. 125.

kararınız muhterem milletimizin vekillerine karşı gösterdiği emniyet ve muhabbeti artıracaktır. Önümüzdeki seçimlerde bu itimadın fiili tezahürlerini göreceğimizden hiç şüphe duymuyorum...”

Çok partili hayata geçinceye kadar Türkiye’de seçimler; “İki dereceli veya dolaylı seçim” şeklinde yapılmakta, partilerin seçim öncesi iki hedef kitlesi bulunmaktadır.³¹ İkinci ve birinci seçmenler olarak nitelendirilen bu kesime hitaben 20 Nisan 1931’de birer seçim beyannamesi hazırlanmıştır. İkinci seçmenlere yönelik hazırlanan beyannamede; kurulacak tek partili Cumhuriyet düzeninin eleştirisiz kalacağını düşünenleri, bu şüphelerinden kurtarmak için bazı seçim bölgelerinde CHF’nin eksik aday göstereceği; Halk Fırkalı seçmenlerin, Halk Fırkalı olmayan kimselere de oy vermelerinin sağlanacağı bildirilmiştir.³² Birinci seçmenlere yönelik hazırlanan beyannamede ise; Partinin değişmez nitelikleri olan; Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve İnkılâpçılık yinelenmiş, milli ideale, millet irade ve egemenliğine bağlı kalınacağı belirtilmiştir. Ekonomi alanında devletçilik ilkesinin uygulama esaslarına değinilmiş, Türk halkının ayrı sınıflardan oluşmadığı, ancak bireysel ve sosyal hayat için iş bölümü sebebiyle çeşitli çalışma kesimine ayrılmış bir topluluk olarak kabul etmenin temel ilke olduğu vurgulanmıştır. Çiftçilere sağlanacak kredilerden, kooperatiflerden, kredi kurumlarından; işçilere sağlanacak hak ve menfaatlerden; büyük sermayelerin özendirilmesi ve korunmasından; memurlara sağlanacak huzur ve refahtan bahsedilmiştir. CHF’nin genel politikası esasının; “Yurtta barış, dünyada barış” olduğu belirtildikten sonra; hükümet programındaki; hükümet otoritesinin sağlanması ve devamı, vergi yasaları, eğitim alanında yapılacaklar, sağlık ve sosyal yardım çalışmaları, bayındırlık işleri, milli ekonomi, kaynakların verimli kullanılması, dış ticaret gibi hususlara değinilmiştir. Beyanname sonunda ise Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa’nın şu temennisi yer almaktadır:³³ “TBMM’de, millet ve devlet işlerini beraber başarabileceğimi çok vicdani düşüncelere bağlı olarak beğendiğim milletvekili adayları arkadaşlarımla adlarını oylarınıza sundum. En doğru, yüksek ve kesin karar sizindir.”

1.b. Türk Ocakları’nın Kapatılması

Seçimlerle ilgili çalışmalar devam ederken, ülke çapında siyasal ve sosyal bakımdan etkin bir hale gelmiş olan Türk Ocakları’nın kapatılması ve CHF içinde faaliyetlerine devam etmesi ile ilgili çalışmalara başlanmıştır. Zira tek parti yönetim düzeninin oluşturulmasının önemli aşamalarından biri de; çok örgütlü sosyal düzen anlayışının yerine, mevcut tek partiye bağlı, tek örgütlü sosyal düzen anlayışının getirilmesidir. Bu bağlamda; 1912 yılından beri Türk milliyetçiliği fikrinin yayılması amacıyla faaliyet gösteren Türk Ocakları’nın kapatılarak tüm mal varlığının Cumhuriyet Halk Fırkası’na devri kararı verilmiştir.³⁴ Bu kararın asıl gerekçesini, Mustafa Kemal Paşa’nın 25 Mart 1931 tarihinde Hâkimiyet-i Milliye gazetesine vermiş olduğu demeçte görmek mümkündür.³⁵

³¹ İhsan Güneş, *Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 235-244; Ahmet Demirel, *Birinci Meclis’te Muhalefet: İkinci Grup*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 302-375.

³² Goloğlu, a.g.e., s. 9; *Atatürk’ün Bütün Eserleri*, ss. 118-121.

³³ *Atatürk’ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*, ss. 613-616.

³⁴ Türk Ocakları 24 Mart 1931’de kapatılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz., Gökhan Durak, "Atatürk’ün Halkçılık Anlayışı ve Halkevleri", *Asosjournal (The Journal of Academic Social Science) Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (Doi Number: <http://dx.doi.org/10.16992/ASOS.448>), Yıl: 2, Sayı: 8, Aralık 2014, ss. 423-4424.

³⁵ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt III, s. 130.

“... Milletlerin tarihinde bazı devirler vardır ki, muayyen maksatlara erebilmek için maddi ve manevi ne kadar kuvvet varsa hepsini bir araya toplamak ve aynı istikamete sevk etmek lazım gelir. Yakın senelerde milletimiz böyle bir toplanma ve birleşme hareketinin mühim neticelerini idrak etmiştir. Memleketin ve İnkılabın içeriden ve dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı masuniyeti için, bütün milliyetçi ve cumhuriyetçi kuvvetlerin bir yerde toplanması lazımdır. Kuruluş tarihinden beri ilmi sahada halkçılık ve milliyetçilik akidelerini neşir ve tamime sadakatle ve imanla çalışan ve bu yolda memnuniyeti mucip hizmetleri sebkemiş olan Türk Ocakları'nın, aynı esasları siyasi ve tatbiki sahada tahakkuk ettiren fırkamla bütün manasıyla yekvücut olarak çalışmalarını münasip gördüm. Bu kararım ise, milli müessese hakkında duyduğum itimat ve emniyetin ifadesidir. Aynı cinsten olan kuvvetler müşterek gaye yolunda birleşmelidir...”

Bu tarihi demeç sonrası Türk Ocakları'nın alacağı yeni şekil, çeşitli görüşmelerle karara bağlanmıştır. Kısa süre içerisinde yasal formaliteler tamamlanarak, 10 Nisan 1931 tarihinde Türk Ocakları Olağanüstü Kurultayı toplanmıştır. Kurultay'da, Türk Ocakları'nın CHF'ye katılması ve bütün mal varlıklarının devredilmesi hakkındaki komisyon raporu kabul edilmiştir.³⁶

Türk Ocakları'nın kapatılması, dönemin siyasi yapısı içinde doğal bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Türk Ocakları'nın siyasal bir güç niteliğini kazanmaya başlaması ve bu siyasal niteliğin CHF çizgisinde değil de ona karşı bir yönde olması, kapatılma olayının; karşıt bir gücün varlığına son verilmesi anlamını taşımaktadır. CHF tarafından Türk Ocakları konusunun; yalnız bir toplumsal gücün ya da kurumun, partinin bütünlüğü içinde denetlenip kaynaştırılması olarak değil, aynı zamanda muhalif bir kuruluşun da çalışmalarına son verilmesi ve örgütünün ortadan kaldırılması olarak ele alındığı değerlendirilmektedir.

1.c. 1931 Seçimleri ve Dördüncü TBMM

24 Nisan 1931 seçimlerinde 307 milletvekili Parlamente'ye girme hakkını elde etmiştir.³⁷ Seçimlere CHF'den başka partinin katılmadığı ve adayların bu partinin yöneticilerince saptandığı dikkate alındığında, yeni milletvekillerinin tümünün siyasal iktidarın eğilimlerini taşıyan kimselerden oluştuğu da kendiliğinden anlaşılmaktadır.³⁸

IV. TBMM, ilk toplantısını, 4 Mayıs 1931'de en yaşlı üye olan İstanbul Mebusu Abdülhak Hamit (Tarhan) Bey'in başkanlığında yapmıştır. Meclis Başkanlığı'na Balıkesir Mebusu Kazım (Özalp) Paşa seçilmiştir. Başkan vekilliklerine de Trabzon Mebusu Hasan (Saka) Bey, İzmir Mebusu Vasıf (Çınar) Bey ve Bursa Mebusu Refet (Bele) Bey

³⁶ İbrahim Karaer, *Türk Ocakları 1912-1931*, Türk Yurdu Neşriyatı, Ankara, 1992, ss. 38-41.

³⁷ 63 seçim çevresinde 287 aday gösteren CHF, 22 seçim çevresinde aday göstermemiş ve Adana, Afyonkarahisar, Aksaray, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bolu, Burdur, Bursa, Isparta, Kastamonu, Konya, Manisa, Niğde, Sinop, Tekirdağ illerinde birer, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Kütahya, Samsun'da ikişer ve İstanbul'da ise 4 olmak üzere toplam 30 adaylığı bağımsızlara bırakmıştır. Bkz., Goloğlu, a.g.e., s. 11; İhsan Güneş ve Diğerleri, *Türk Parlamento Tarihi TBMM-IV Dönem (1931-1935)*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara, 1996, s. 43.

³⁸ CHF'nin ilan ettiği 287 aday seçilmiştir. 30 bağımsız milletvekilliği için toplam 194 adayın mücadele ettiği seçimlerde, İstanbul'da 3, Samsun ve Tekirdağ'da da birer bağımsız aday seçilememiştir. Bu arada seçilen 3 bağımsız aday ise iki yerden birden seçildiği için, 10 bağımsız adaya ayrılan milletvekilliği boş kalmıştır. 3 Haziran 1931 tarihinde ise yapılan seçimlerle bu boşluk doldurulmuştur. Bkz., Çetin Yetkin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1983, s. 66; Güneş, a.g.e., s. 44.

getirilmişlerdir.³⁹ Anayasa gereğince yapılan seçim sonunda Gazi Mustafa Kemal, oybirliği ile tekrar Cumhurbaşkanı seçilmiştir.⁴⁰ Aynı gün yapılan 6. Celse’de; hükümeti kurma görevi, yeniden İsmet Paşa’ya verilmiştir. Yeni Hükümet şu Bakanlardan oluşmaktadır:⁴¹

“Adalet Bakanı Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey (Sinop); Milli Savunma Bakanı Zekai (Apaydın) Bey (Diyarbakır); İçişleri Bakanı Şükrü (Kaya) Bey (Muğla); Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü (Aras) Bey (İzmir); Maliye Bakanı M. Abdülhalik (Renda) Bey (Çankırı); Eğitim Bakanı Esat (Sugay) Bey (Bursa); Bayındırlık Bakanı Hilmi (Uran) Bey (Adana); Ekonomi Bakanı Mustafa Şeref (Özkan) Bey (Burdur); Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Refik (Saydam) Bey (İstanbul).”

9 Mayıs 1931 tarihinde yapılan Dördüncü Devre II. İnikadında; İsmet Paşa yeni hükümet programını okumuştur. Yeni hükümetin önemle uğraşmak durumunda kalacağı mesele; 1929 yılından beri süre gelen ekonomik buhranın zararsız atlatılmasıdır. Ancak bir de bu bunalımın yarattığı sorunlardan, siyasal alanda yararlanmak isteyen bir kitle vardır ve bunlarla da uğraşmak gerekmektedir. Bütün dünyada mevcut olan ekonomik bunalımı istismar eden bazı gazete ve dergiler, sosyal huzursuzluğu artıracak ve devlet yönetimini de sarsacak yayınlar yapmaktadır. İçinde bulunulan dönemde ülkede önemli çapta bir huzursuzluk hâkimdir. Her ne kadar siyaset alanında bir muhalif parti veya örgüt bulunmamasına rağmen, hükümete ve Meclise, devlet düzenine ve sosyal düzene karşı olanlar, mevcut ekonomik bunalımdan da istifade etmeye çalışmaktadır. Yeni milletvekili seçimleri yapılmış ve yurdun her köşesinden milleti temsilen gelen milletvekillerini, uğraşmak durumunda kalacakları önemli iç ve dış siyasi, ekonomik sorunlar beklemektedir. Cumhuriyet Halk Fırkası, yani dönemin Tek Partisi, bu ortamda iktidar ve otorite sağlamak amacıyla, yeni programlar ve prensipler tespit etmek, iç ve dış siyasal tedbirler geliştirmek durumundadır. Tüm bunları sağlayabilmek için, Partinin tüm unsurlarıyla tek bir ses getirme, tek bir yol izleme zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu durumun sağlanabilmesi için Gazi Mustafa Kemal tarafından 10 Mayıs 1931 tarihinde yapılmak üzere “Cumhuriyet Halk Fırkası III. Büyük Kongresi” toplantıya çağırılmıştır.

2. Cumhuriyet Halk Fırkası’nın III. Büyük Kongresi (10-18 Mayıs 1931)

Cumhuriyet Halk Fırkası’nın III. Büyük Kongresi, 10 Mayıs 1931 Pazar günü saat 14.45’te, 292 milletvekili ve 106 vilayet delegesi olmak üzere toplam 398 üye ile toplanmıştır.⁴²

Kongre açış konuşmasında Gazi Mustafa Kemal; Sivas’ta yapılan ilk Kongre’de kabul edilen prensiplerin gerçekleştirilmesindeki güçlüklerin, milli birlik ve beraberlikle üstesinden gelindiğini hatırlatmıştır. Sivas Kongresi’nin, CHF tarafından tarihi bir miras olarak kabul edilmesi gerektiğini belirttiikten sonra; “Millet için ve milletçe yapılan işlerin hatırası, her türlü

³⁹ TBMM. Zabıt Ceridesi, Dördüncü Devre, Fevkalade İçtima, 1. İnikat, 4.5.1931, ss. 2-3.

⁴⁰ Mustafa Kemal Paşa Dördüncü Dönem TBMM’nde, 307 milletvekilinden 289 kişinin katıldığı Cumhurbaşkanlığı seçiminde, birinci turda 289 kişinin evet oyunu alarak oy birliği ile üçüncü kez tekrar Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bkz., A.g.e., ss. 3-6; Osman Akandere, *Atatürk’ün Seçim Yolu İle Üstlendiği Vazifeler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2015, s. 115; *Hakimiyet-i Milliye*, “Gazi Mustafa Kemal Üçüncü Defa Reisicumhur İntihap Olundu”, 5 Mayıs 1931, Salı, s. 1; Bkz., EK-1.

⁴¹ 4 Mayıs 1931’de genel seçim dolayısıyla İcra Vekilleri Heyeti’nin istifası üzerine Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun 44. maddesinin 1. fıkrası gereği yeniden hükümeti kurma görevini Malatya Mebusu İsmet (İnönü) Paşa’ya vermiştir. Bkz., *Atatürk’ün Bütün Eserleri*, s. 129; T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, s. 9.

⁴² C.H.F. Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları, İçtima Zaman Cetveli, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931; T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dördüncü Devre, Cilt I, İkinci İnikat, 9. 5. 1931, ss. 29-31; *Atatürk’ün Bütün Eserleri*, ss. 136-146.

hatıraların üstünde tutulmazsa, milli tarih mefhumunun kıymetini takdir etmek mümkün olamaz”⁴³ demiştir. Türk Milleti’ne, CHF’ye göstermiş olduğu ilgi ve güven için minnet ve şükranlarını sunmuştur. Üyelerin hepsinin halk içinden ve ülkenin her tarafından gelmiş olduğunu, dolayısıyla halkın ihtiyaçlarını ve derdlerini bildiklerini; üyelerin içinde bu ihtiyaçlara karşı tedbir geliştirecek bakanların da bulunduğunu; bu nedenle kongre esnasında herkesin özgür düşünce ve fikirlerini açıkça dile getirmesi gerektiğini açıklamıştır. CHF üyelerinin birbirlerini aydınlatarak ve bilgilendirerek gelecekte isabetli çözümlere ulaşabileceklerini, bu bağlamda halkın da yapılanlar hakkında bilgilendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁴

Başbakan İsmet (İnönü) Paşa tarafından “*Umumi Riyaset Beyannamesi*” okunmuştur. 1927’de yapılan “*Büyük Kongre*”den itibaren karşılaşılan olaylar, memleket idaresindeki durum ve partinin izlediği yol açıklanmıştır. Sonuçta ilk defa ve açıkça; “*CHF’nin; Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik ve İnkılapçı*” anlayışını sürdüreceği beyan edilmiştir.⁴⁵ Böylece 1927 yılı CHF Kongresi’nde benimsenen; “*Cumhuriyetçi, Laik, Halkçı ve Milliyetçi*” ilkelerine, Fırkanın “*Devletçi ve İnkılapçı*” da olduğu eklenmiştir.

2.a. Cumhuriyet Halk Fırkası Programı’nın Görüşülmesi

10 Mayıs 1931 tarihli Kongrenin ikinci ve üçüncü celselerinde; üç encümenin seçileceği ve her birinin on bir azadan oluşacağı belirtilmiş ve kongre azalarının isimleri okunmuştur. Bu encümenlerden “*Nizamname Encümeni*”, yeni Fırka programını ve nizamname projelerini; “*Layihâ Encümeni*”, vilayetler kongrelerinin temenni ve yorumlarını; “*Fırka Hesap Encümeni*” ise dört senelik Fırka bütçesinin incelemesini yapacaktır. Kongreye sunulmuş olan “*CHF. Nizamname ve Programı*”, “*CHF. Umumi Heyet-i İdaresi’nce hazırlanmış olan 4 yıllık bütçe*” ve “*53 Vilayetin temennilerini ihtiva eden dosyalar*” incelenmek üzere ilgili encümenlere teslim edilmiştir. Söz konusu hususlar, ilgili encümenlerce incelenecek ve encümen tarafından alınacak karara göre Kongre Heyeti’ne sunulacaktır.⁴⁶

Encümen incelemeleri için üç gün ara verilen kongre, 13 Mayıs 1931 Çarşamba günü saat 10.50’de tekrar çalışmalarına başlamıştır. Birinci celsede Hesap Encümeni, 4 senelik hesap sonuçlarının kontrol edildiğini; Fırkanın dört yıllık masrafının 710.878 lira olduğunu; İş Bankası’nda nakit 48.716 lira, kasada 14.583 lira, sarf için ayrılan 27.504 lira olarak toplam nakit 90.805 liranın bulunduğunu tespit etmiştir. Bütçe üzerinde önemli bir tartışma yaşanmadan Hesap Encümeni’nin mazbatası kongrece kabul edilmiştir.⁴⁷

Aynı gün ikinci celsede, Nizamname Encümeni; “*Fırka Program Projesi*”nin incelendiğini; projenin esas hatlarıyla, encümen tarafından uygun bulunduğunu, ancak bazı yerlerde anlaşılmayı kolaylaştıracak kelime düzeltmelerine gidildiğini belirtmiş ve “*CHF. Programı*” hakkında müzakerelere başlanmıştır. İlk olarak söz alan Akçoraoğlu Yusuf Bey; CHF’nin sürekli gelişme gösterdiğini, buna paralel olarak başlangıçta belirlenen prensiplerini de mükemmelleştirdiğini; söz konusu programın gerçek hayattan çıkarılmış ve günün koşullarına uygun hususları ihtiva ettiğini açıklamıştır. “*CHF. Programı*” giriş ve sekiz kısımdan

⁴³ C.H.F. Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları, s. 1.

⁴⁴ Hakimiyet-i Milliye, “Gazi Cumhuriyet Halk Fırkası’nın Üçüncü Büyük Kongresini Açtı”, 11 Mayıs 1931, Pazartesi, s. 1; Mustafa Kemal Paşa’nın konuşması için bkz., EK-2.

⁴⁵ A.g.e., ss. 2-10.

⁴⁶ C.H.F. Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları, ss. 11-19; Cumhuriyet Halk Fırkası, *Nizamnamesi ve Programı*, TBMM Matbaası, Ankara, 1931; Bkz., EK-3.

⁴⁷ A.g.e., ss. 20-24.

oluşmaktadır. Programın esası, Gazi Mustafa Kemal'in birinci seçmenlere yönelik olarak, 1931 seçimleri öncesi yayınlamış olduğu beyannameye dayanmaktadır. Bu husus giriş bölümünde özellikle belirtilmiş, ayrıca programın sadece birkaç seneye mahsus olmayıp, fırkanın geleceğe dönük tasarılarını da ihtiva ettiği belirtilmiştir.⁴⁸

Programın Birinci Kısmı “*Genel Esaslar*”ı kapsamaktadır. Vatan, Millet, Devletin Esas Teşkilatı ve Amme Hukuku hakkındaki esasları içermektedir. *Vatan* tanımında; mevcut siyasi sınırlar içinde yurdun, hiç bir ayrılık kabul edilmez bir bütün olduğu belirtilmektedir. *Millet* ise; dil, kültür ve kader birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasi ve toplumsal heyet olarak tanımlanmaktadır. *Devlet Teşkilatı*'nın kuvvetler birliği esasına dayandığı ve Fırkanın böyle bir teşkilatlanmayı en uygun devlet şekli olarak kabul ettiği vurgulanmaktadır. Amme (Kamu) Hukuku maddesinde ise; Türk vatandaşlarına, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun tanıdığı kişisel ve toplumsal hürriyet, eşitlik, masuniyet ve mülkiyet haklarının korunması özelliğinin Fırkanın önemli esaslarından olduğu; tek dereceli seçimlerin Fırka için önemli bir hedef ve kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkının tanınması hususunun, Fırkanın öncelikli tasarılarından olduğu belirtilmektedir. Müzakereye açılan giriş ve birinci kısım kongrece kabul edilmiştir.⁴⁹

İkinci Kısım; Birinci Madde, “*Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Ana Vasıfları*”nı içermektedir. “*Cumhuriyetçilik*” vasfının, milli hâkimiyet idealini en iyi ve güvenli şekilde temsil ve uygulayacak devlet yönetim şekli olduğu, bu nedenle Fırkanın Cumhuriyete yönelik tehditleri her vasıta ile koruyacağı belirtilmiştir. Yükselme ve gelişme yolunda, uluslararası ilişkilerde bütün uygar uluslarla dengeli ve ahenk içinde ilerlemekle beraber, Türk toplumunun özelliklerini ve kendine özgü yapısını korumak için “*Milliyetçilik*” vasfı esas alınmıştır. “*Halkçılık*” vasfına göre ise; irade ve hâkimiyet kaynağının millet olmasından hareketle; devletin vatandaşa, vatandaşın da devlete karşı görevlerini uygun şekilde yerine getirmesi Fırka tarafından önemli bir esas olarak kabul edilmiştir. Buna göre; kanunlar önünde mutlak eşitliğin sağlanması, hiç bir ferde, aileye, sınıfa, cemaate, ayrıcalık tanımayan fertler, halktan sayılmış ve halkçı olarak kabul edilmiştir.⁵⁰ “*Devletçilik*” vasfı ise şu şekilde tanımlanmıştır:⁵¹ “*Ferdi mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi mamuriyete erdirmek için milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde, bilhassa iktisadi sahada, devleti fiilen alakadar etmek mühim esaslarımızdandır.*”

Diğer maddeler gibi bu maddenin de Kongre'de tartışmasız kabul edilmesi, dikkate değer bir husustur. Zira Ulusal Bağımsızlık Savaşı esnasında ve sonrasında hızla yayılan ve bilimsel adı “*Aferistler*” olarak tanımlanan; daha fazla yatırımla daha fazla kazanç sağlamayı amaç edinmiş bir “*iş adamları*” kitlesinin, CHF içinde bulunduğu bilinmektedir. Özellikle bu kitlenin devletçilik tanımlamasına karşı çıkmamalarını Hikmet Bila; o güne kadar uygulanan himayeci devlet müdahalelerine ve özellikle devletin özel sermayenin çıkarlarına dokunmamasına bağlamaktadır. Çünkü egemen ekonomik güçlerin, CHF içindeki uzantıları, devletçiliği çıkarlarıyla çelişen bir kavram olarak değil, kendi çıkarlarını koruması altına alacak bir güvenlik şemsiyesi olarak düşünmüşlerdir. Bila, bu görüşünü Kongre esnasında “*Sanayi ve Maadin Bankası*” konusu görüşülürken; İstanbul delegesi Hasan Vasıf Bey'in, “*bu bankanın sanayii destekleyeceği yerde zarar verdiğini*” söylemesi ile İktisat Vekili Mustafa Şeref Bey'in verdiği

⁴⁸ Cumhuriyet Halk Fırkası Programı için bkz., A.g.e., s. 26; Atatürk'ün Bütün Eserleri, ss. 152-158.

⁴⁹ A.g.e., ss. 26-28.

⁵⁰ A.g.e., s. 31.

⁵¹ A.g.e., s. 31.

şu karşılığa dayandırmaktadır: “Sanayi ve Maadin Bankası tarafından kurulan fabrikaların hepsi, birkaç sene sonra özel kuruluş haline getirilecektir..” Dolayısıyla, İktisat Vekilinin böyle bir açıklama yaptığı Kongrede “Devletçilik” vasfının neden tartışmasız kabul edildiği açıkça ortaya çıkmaktadır.⁵²

Fırka programında yer alan diğer bir vasıf ise; “Laiklik”tir. Burada Fırkanın, Devlet idaresinde bütün kanunları, nizamları ve yöntemleri, bilimsel esaslara dayanarak uygulamayı prensip edindiği belirtilmektedir. Din düşüncesi vicdani olduğundan, Fırka, dini fikirleri; devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmayı prensip edinmiştir. Böylece millet, medeni gelişmesini kolaylıkla sağlayacaktır. Son olarak, CHF vasıflarına eklenen “İnkılapçılık” ise şu şekilde tanımlanmaktadır:⁵³ “Fırka, milletimizin birçok fedakârlıklarla yaptığı inkılâplardan doğan ve gelişen prensiplere sadık kalmayı ve onları müdafaa etmeyi esas tutar.” Bu altı vasıf, Kongre tarafından küçük bazı kelime değişiklikleriyle hiç tartışılmadan kabul edilmiştir.

İkinci Kısımın, İkinci Madde’sinde; “Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan oluşmuş değil ve fakat kişisel ve toplumsal hayat için iş bölümü gereğince muhtelif görev elemanlarına ayrılmış bir camia kabul etmek esas prensiplerimizdendir” demek suretiyle sınıf mücadelesi yerine, iş bölümü yaklaşımı getirilmiştir. Bu bölümlenme de; “Küçük çiftçiler, küçük sanayi erbabı ve esnaf, amele ve işçi, serbest meslek erbabı, sanayi erbabı ve büyük arazi ve iş sahipleri ile tüccarlar, Türk camiasını teşkil eden başlıca çalışma zümreleridir” şeklinde yapılmıştır. Bu madde aynen kabul edilmiştir.⁵⁴ Söz konusu maddede dikkati çeken husus, bir yandan toplumu sınıflara ayırma kabul edilmezken, diğer yandan çeşitli çalışma zümrelerinin belirlenmesi son derece önemlidir.

Programın Üçüncü Kısım; “İktisat” temel konusu başlığı altında; “Ziraat ve Sanayi, Madenler ve Ormanlar, Ticaret ve Bayındırlık İşleri”ni kapsayan on üç maddeyi içermektedir. Milli sermayenin artırılması için çalışmanın teşviki ve tasarruf fikrinin yaygınlaştırılması temel prensiptir. Bu bağlamda kredi koşullarının kolaylaştırılması hedeflenmektedir. İthalat-İhracat dengesinin sağlanması önemli bir koşuldur. Çiftçilere ucuz zirai kredi verilmesi, büyük çiftçilere kredi verirken rehin usulünün sağlanması, Ziraat Bankası’nın sermayesinin artırılarak çalışma koşullarının yaygınlaştırılması amaçlanmaktadır. Özellikle küçük esnafı kalkındırmak için, kredi kuruluşları yaratmak, küçük ve büyük sanayinin himaye edilmesini sağlamak, amele ve işçilerin yaşam koşullarını kolaylaştırmak, Sanayi ve Maadin Bankası’nı uygun bir sermaye ile donatmak hedeflenmektedir. Memleketin gelişmesi için, tekniğe ve iş makinasına dayalı sermaye sahipleri teşvik ve himaye edilecektir. Dış ticaretin düzenlenmesi, milli ürünlerin yurt dışı pazarlarda da yer alması için gerekli tedbirler geliştirilecektir. Milli servetleri teşkil eden ormanların ve madenlerin verimli kullanılması sağlanacaktır. Bayındırlık işlerinden; demiryolları, limanlar, kara yolları, barajlarla ilgili etkili ve planlı çalışmalar yapılacaktır. Kara taşımacılığı geliştirilecektir. Hayvancılık, balıkçılık ve süngercilik teşvik edilecek, bunların geliştirilmesine gereken önem verilecektir. “İktisat” bölümünün sonunda ise; “İktisadi düşüncelerimizde herhangi bakanlık ve makamların üzerine düşen bütün devlet işlerinin, Milli İktisat bakış açısıyla, mutlak kârlı ve faydalı olması kaidelerini genellikle esas tutarız. Eskiden kalmış kanunların ve usullerin zamanla bu noktadan ıslahına önem veriyoruz” demek suretiyle; gelecek dönemdeki ekonomik faaliyetlerin “Milli Ekonomi” çerçevesinde yapılacağı,

⁵² Hikmet Bila, *CHP Tarihi 1919-1979*, Doruk Yayıncılık, Ankara, 1979, ss. 107-108.

⁵³ C.H.F. Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları, ss. 28-30.

⁵⁴ A.g.e., ss. 30-31.

bu amaçla gerektiğinde yeni kanunların çıkarılacağı ve gerekli tedbirlerin alınacağı vurgulanmıştır.⁵⁵

Cumhuriyet Halk Fırkası Üçüncü Büyük Kongresi'ndeki bütün tartışmalar ağırlıklı olarak bu bölümde yaşanmıştır. Bu durum ülkenin içinde bulunduğu ekonomik koşullarla doğrudan bağlantılıdır. Zira Kongre zabıtlarından tartışmacılar ve tartışılan konular şu hususlar ön plana çıkmaktadır: CHF'nin tam anlamıyla belirli bir ekonomik kalkınma politikası yoktur. En alt seviyeden en üst seviyeye kadar hiç kimse ülkedeki ekonomik gelişmelerden hoşnut değildir. Özellikle amele ve işçiler, mevcut koşullarda en hoşnutsuz kitleyi oluşturmaktadır. Çalışma koşulları, hakları ve kişisel yaşam standartlarıyla ilgili belirli kurallar bulunmamaktadır. Her kademedeki çiftçi mutsuzdur. Çiftçiye kredi sağlamak ve yaşam şartlarını kolaylaştırmak amacıyla kurulmuş olan Ziraat Bankası'nı, İş Bankası'nı ve sanayi kuruluşlarını desteklemek amacıyla varlığını sürdüren Sanayi ve Maadin Bankası, mevcut sermaye ve ekonomik buhran nedeniyle, ağırlaşan koşullar altında işlevlerini yerine getirememektedir. Zaten 1931 Kongresi'nin temelinde de, bu ekonomik buhranın bir an evvel atlatılması ve kaybolmaya yüz tutan devlet otoritesinin bir an evvel tesis edilmesinin yattığı değerlendirilmektedir. Özellikle “Devletçilik” prensibinin, CHF'nin temel vasıfları arasında yer alması da, ekonomik hayatta devletçiliğin gerçek anlamda uygulanmasını zorunlu kılmaktadır.

Dördüncü Kısım, “Maliye” konusuna ayrılmıştır. Üç maddeyi kapsayan bu bölümde; bütçenin denkleğinin sağlanması; vergi kanunlarının olabildiğince gelirle dengeli ve uygulamaya yönelik olarak geliştirilmesi; gümrük tarife ve vergilerinin milli iktisat çıkarlarına uygun hale getirilmesi amaçlanmaktadır. Bu bölüm hiçbir tartışma yaşanmadan Kongre'den geçmiştir.⁵⁶

Beşinci Kısım, “Milli Talim ve Terbiye” konularına ayrılmıştır. Bu kısmın birinci maddesi, milli talim ve terbiyede esas düsturlar; sürekli daha fazla vatandaşın okutulması ve geliştirilmesi; vatandaşların, Cumhuriyetçi, Milliyetçi ve Laik olarak yetiştirilmesi; bedeni gelişime de önem verilmesi; vatandaşa öğretilenlerin gerçek hayatta da uygulama sahası bulacak yeterlikte olması; terbiyenin, hurafeden, yabancı fikirlerden uzak, üstün, milli ve vatanperver olması; öğrencilerin girişimci olarak yetişmesi, sağlam bir ahlâka sahip olmalarının temini; Türk Tarihi'nin öğretilmesi olarak belirlenmiştir. İkinci Madde ise; okullar hakkındaki genel düşünceleri kapsamaktadır. Bu madde de; şehirlerde ve köylerde, kırsal alanlarda ihtiyaca dönük gündüzlü veya yatılı okulların açılması, köylerde açılacak okullarda ziraat ağırlıklı derslerinin verilmesi; meslek ve sanat okullarının yaygınlaştırılması ve ayrıca kurslar açılması; ortaokul ve liselerin çoğaltılması; üniversitelerin kendilerinden beklenen neticeleri verebilecek seviyelere getirilmesi; güzel sanatların teşviki; müzelerin ve eski eserlerin korunması, geliştirilmesi; Türk dilinin milli, mükemmel ve mazbut bir dil haline getirilmesi; kitap, yayın ve kütüphane işlerine gereken önemin verilmesi; spor kuruluşlarının himaye edilmesi gibi konuları içermektedir. Beşinci Kısım da önemli bir tartışma yaşanmadan Kongrece onaylanmıştır. Ancak, Akçoraoğlu Yusuf Bey, spor kuruluşlarının himaye edilmesi yanında, fikir kuruluşlarının da himaye edilmesi görüşünün adı geçen maddeye ilave edilmesini önermiştir.⁵⁷

Altıncı Kısım, “İçtimai Hayat ve Umumi Sağlık” konularına ayrılmıştır. Bu kısımdaki altı madde de; aile bütünlüğünün korunması; nüfusu artıracak tedbirlerin geliştirilmesi; çocukların yaşam koşullarının artırılması; kimsesizler ve yaşlıların korunması; sağlık hizmetlerinin

⁵⁵ C.H.F. Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları, ss. 31-78.

⁵⁶ A.g.e., s. 78.

⁵⁷ A.g.e., ss. 79-86.

yaygınlaştırılması ve salgın hastalıklara karşı tedbirler geliştirilmesi belirtilmektedir. Bu kısım da hiç tartışma yaşanmadan Kongre tarafından kabul edilmiştir.⁵⁸

Fırka Programı'nın Yedinci Kısım beş maddeden oluşmaktadır. İlk madde belki de kongrenin toplanmasıyla ilgili öncelikli amaçlardan birini kapsamaktadır. Bu madde aynen şu şekildedir:⁵⁹ “*Bütün inkılâp neticelerini, vatandaşların tam emniyetini ve milli nizam ve inzibatı dâhili ve adli teşkilat ve kanunlarıyla koruyan ve hiçbir hadise veya tesir önünde sarsılmayan bir hükümet otoritesi kurmak ve işletmek işlerimizin temelidir.*” Başta Gazi Mustafa Kemal olmak üzere CHF yöneticileri, daha bir buçuk yıl kadar önce başlangıçta güdümlü bir muhalefet olmasına rağmen, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın ülke genelinde sağlamış olduğu başarının farkına varmışlardır. Çok kısa bir sürede her toplumsal sınıftan insanın toplandığı bir muhalefet partisi haline gelen SCF, CHF'nin ve iktidarının yeterli bir başarı sağlayamadığını kanıtlamıştır.

CHF açısından, SCF'nin başarısının bir diğer anlamı da, 1930 yılı öncesi yapılan reformların, topluma benimsetilmesi yönündeki çabaların yetersizliğini ortaya koymasındır. Bunun yanında, “*Hâkim Parti*”nin meşruluk temelleri de sarsılmıştır. CHF'nin tüm halkı kapsadığı ve temsil ettiği iddiası, SCF'nin beklenmeyen oranda toplumsal kesimi yanına çekmesiyle, pratikte anlamını kaybetmeye başlamıştır.⁶⁰ Yani CHF'nin, muhalefetsiz bir Tek Parti-Devlet yönetimini sürdürebilmesinin temelinde Yedinci Kısım Madde 1'de belirtilen; “*... Hiçbir hadise veya tesir önünde sarsılmayan bir hükümet otoritesi kurmak ve işletmek*” esası yatmaktadır. Dolayısıyla bu maddenin, “*Devletçilik*” kadar hatta ondan daha fazla öneme sahip olduğu değerlendirilmektedir.

Yedinci Kısım, 2. Madde'de ise; halkın ihtiyaçlarına göre mahkemelerin teşkili kanununun düzenlenmesini; basit, seri ve uygulamalı yargılama usullerinin getirilmesini; icra ve tebliğ işlemlerinin çabuklaştırılmasını; tevkifhane ve hapishanelerin ıslahını kapsamaktadır. Şebinkarahisar⁶¹ Mebusu Vasfi Reşit Bey; mahkemelere “*Jüri Müesseselerinin*” getirilmesi konusunda bir teklifte bulunmuş ve teklifini ısrarla savunmuştur. Ancak teklif kabul edilmemiştir.⁶² 3. Madde; CHF'nin başlıca prensibinin “*Yurtta sulh, cihanda sulh*” olduğunu belirtmektedir. 4. Madde'de; memurların her türlü huzur ve refaha layık oldukları vurgulanmaktadır. 5. Madde'de ise; serbest meslek erbabının faaliyetlerinin kolaylaştırılması, bir vazife olarak görülmektedir. Yedinci Kısım maddeleri, bir tartışma yaşanmadan Kongreye kabul edilmiştir.⁶³

CHF Programının son ve Sekizinci Kısım; “*Vatan Müdafası*”nı kapsamaktadır. Birinci Madde'de; vatan müdafasının, milli vazifelerin en kutsalı olduğu; askerlik hizmetinin bütün vatandaşları kapsadığı; Türk Ordusu'nun her türlü siyasi düşünce ve etkinin üstünde olduğu; ordunun kendisine yöneltilen vazifeyi layıkıyla yapabilmesi için en gelişmiş şekilde donatılması gerektiğine verilen önem belirtilmektedir. İkinci Madde'de ise; “*Devletin yüksek bünyesinin sarsılmaz temeli olan ve ulusal amaçları, milli varlığı ve inkılâpları kollayan ve koruyan Cumhuriyet ordusunun ve onun fedakâr ve kıymetli mensuplarının daima hürmet ve şeref mevkiinde tutulmasına özel surette itina ederiz*” denilerek, program sonlandırılmıştır.⁶⁴ Söz

⁵⁸ A.g.e., ss. 86-87.

⁵⁹ A.g.e., s. 87.

⁶⁰ Esat Öz, *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992, s. 107.

⁶¹ Şebinkarahisar, 1923'te il olmuş ve 1933'te ise Giresun Vilayeti'ne bağlanmıştır.

⁶² C.H.F. *Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları*, ss. 87-89.

⁶³ A.g.e., ss. 87-90.

⁶⁴ A.g.e., s. 90.

konusu maddeler Kongrece tartışmasız kabul edilmiştir.

2.b. Vilayet Dilek ve Temennilerinin Görüşülmesi

Cumhuriyet Halk Fırkası 1931 Kongresi'nin dördüncü günü, 14 Mayıs 1931'de yapılan üçüncü toplantısında, 53 İl Kongresi'nin dilekleri hakkında Layiha Encümeni'nin hazırlamış olduğu *"Vilayet Dilekleri"*ne ait rapor görüşülmeye başlanmıştır. Raporun ihtiva ettiği hususlar ise, iller ayrı ayrı gösterilerek 23 madde de toplanmıştır:⁶⁵

"Adliye İşleri, Milli Müdafaa İşleri, Dâhiliye İşleri, İskân ve Teffiz İşleri, Tütün İşleri, Muamele Vergisi, Sayım Vergisi, Kazanç Vergisi, Köylüye Arazi Tevzii, Yol Vergisi, Sulama ve Gölleri Kurutma, Orman İşleri, Vapur-Şimendifer Tarifesi, Ziraate Muzır Hayvanlar, Hayvan Hastalıkları, Sıtma Yapan Dereler, İhracat, Arazi ve Müsakafat (Ev, dükkân gibi), Maarif İşleri, Ziraat Bankası, Sıhhat İşleri, Banka Açılması, Tayyare Cemiyeti"

Lahiya Encümeni, Vilayet kongrelerinin dileklerini incelemiş, bunlara daha önce Bakanlıklarca verilen cevapları dikkate almıştır. Ayrıca yeni kanun çıkarılmasına yönelik dileklerle ilgili Bakanlıkların bir hazırlık içerisinde olduğunu da tespit etmiştir. Oturum, Bakanlıkları esas alarak ilgili dileklerin görüşülmesiyle başlamıştır. Adalet Bakanlığı'na ilişkin dileklerin başında 19 vilayet kongresi tarafından istenilmiş olan *"İcra ve İflas Kanunu'nun yeniden düzenlenmesi ve hapisin iadesi"* sorunu gelmektedir. Bu temenninin esasını, bazı memleketlerde kaldırılmış olan borç için hapis yatılması maddesinin kaldırılması teşkil etmektedir.⁶⁶ Milli Savunma Bakanlığı'na ilişkin öneri ise; *"Askerlik süresinin bir yıla ve ödenen nakdi bedelin 400 liraya indirilmesi ile bazı kazalarda askerlik şubelerinin açılması"*na yöneliktir.⁶⁷

İçişleri Bakanlığı'nı ilgilendiren dilekler; *"Yol vergisinin azaltılması (Bayındırlık Bakanlığı ile birlikte); halkın işlerinin vilayetlerde hükümet dairelerinde kolaylıkla yürütülebilmesi için teşkilatın güçlendirilmesi; polis ve jandarma kadrolarının uygun şekilde yeniden düzenlenmesi; köy kanunlarının zamanın şartlarına göre tadil edilmesi ve nüfus işlemlerinin sağlıklı yapılması"* şeklindedir. Bu dilekler hakkındaki tartışmalar ağırlıklı olarak vatandaşla en ücra köşelerde temas halinde bulunan, jandarmanın tutum ve davranışlarına yöneliktir. Bunların halen eski yöntemlere ve kanunlara göre hareket etmesi, jandarma personelinin eğitimi ve konusuna hâkim insanlardan oluşması, nihayetinde teşkilatın yeniden düzenlenmesi konularında tartışmalar yapılmıştır.⁶⁸ Dışişleri Bakanlığı'na yönelik dilekler arasında; Edirne Vilayet Kongresi'nin Meriç'ten hayvanların sulanması hakkındaki temennisi; Trabzon Vilayet Kongresi'nin ise Rus istilası nedeniyle zarar görenlere tazminat verilmesi hakkındaki temennisi bulunmaktadır. Meriç konusunda bir sorun olmadığı ve yerinde tedbir alınmasının mümkün olduğu, ancak Ruslarla yapılan muahede de konuya ilişkin bir hükmün bulunmadığı belirtilmiştir.⁶⁹

⁶⁵ A.g.e., ss. 91-109.

⁶⁶ A.g.e., ss. 109-112.

⁶⁷ A.g.e., s. 112.

⁶⁸ A.g.e., ss. 112-119.

⁶⁹ A.g.e., s. 119.

Program görüşmelerinde olduğu gibi dileklerin tartışılması konusunda da ağırlığı, mali ve iktisadi konulardaki temenniler bölümü teşkil etmiştir. Maliye Bakanlığı'nı ilgilendiren dilekler, yedi ana başlık altında tartışılmıştır. Bu başlıklara ilişkin öneriler özetle şu şekildedir: *Sayım Vergisi*; 39 Vilayet tarafından; verginin indirilmesi, çift hayvanlarıyla, kuzu ve oğlakların vergiden muaf tutulması önerilmiştir. *Kazanç Vergisi*; Küçük memur ve seyyar satıcıların vergiden muaf tutulması; mevsimlik amele işçilerin çoğunun aynı zamanda ziraatla uğraşan köylüler olması nedeniyle aynı vergi tarifesinden yararlanmalarının sağlanması gibi öneriler bulunmaktadır. *Köylüye Arazi Dağıtımı*; Bazı vilayetlerde köylülere dağıtımı istenilen araziden devlete ait bulunanların uygun bedellerle zaten köylüye dağıtıldığı beyan edilmiştir. *Tütün İşleri*; Bazı vilayetlerde tütün ekilmesine izin verilmesi; tütün fiyat belirlemelerinde bayilerin de haklarının korunması; tütün ziraatının himayesi; bandrol usulünün konması; sigara satış fiyatlarının indirilmesi gibi temenniler vardır. *Muamele Vergisi*; 25 Vilayet bu verginin kaldırılmasını talep etmiş, Maliye Bakanlığı'nca da konuya ilişkin alınmakta olan tedbirler dile getirilmiştir. *Arazi ve Müsakkafat Vergisi*; 39 Vilayet Kongresi tarafından değiştirilmesi istenen bu vergiye ilişkin çalışmaların Meclis'te yapıldığı ve söz konusu vergide indirimle gidildiği belirtilmiştir. Muhtelif temennilerin en önemlisi, Gazi Ayıntap (Gaziantep) delegesinin; “*Gümüş paraların tedavülden kaldırılarak, kaçakçılığın önlenmesi*” hakkında yaptığı tekliftir. Maliye Bakanı, konuya ilişkin bir kanun bulunmadığını; Cumhuriyet Merkez Bankası açıldıktan ve paranın tespiti yapıldıktan sonra, söz konusu bölgelerde de kâğıt paranın aynı şekilde tedavüle gireceği; Güney Anadolu Bölgesi'nde kaçakçılığın önlenmesi için hududun durumuna göre muhafaza teşkilatının (Gümrük Muhafaza) yapılacağını ve bu konuda gereken tedbirlerin alınacağını açıklamıştır.⁷⁰

Milli Eğitim Bakanlığı'nı ilgilendiren öneriler şu başlıklar altında toplanmıştır; “*Ana mekteplerin açılması; öğretmen mekteplerinin yaygınlaştırılması*” Bakanlıkça da uygun bulunan bu öneriler çerçevesinde; nüfusu 10.000'i geçen yerlerde orta mektep, 20.000'i geçen yerlerde ise liseler açılması hususunun programa dâhil edildiği belirtilmiştir. Ancak bu durumun sağlanmasının, bütçeye ve yetiştirilmiş bulunan öğretmen miktarına da bağlı olduğu açıklanmıştır.⁷¹ Bayındırlık Bakanlığı işlerine ait dileklerin başında yol vergisinin azaltılması konusu gelmektedir. Bunun yanında demiryolu tarifelerinin indirilmesi, özellikle hububat nakli için indirim yapılması; liman ve yolların iyileştirilmesi çalışmalarına öncelik verilmesi gibi öneriler sunulmuştur.⁷² Ekonomi Bakanlığı'nı ilgilendiren öneriler, bu bölümdeki en fazla yoğunluğu teşkil etmiş ve vilayet kongrelerinin mevcut iktisat politikasından pek memnun olmadıkları görülmüştür. Bu konudaki önerileri şu şekilde özetlemek mümkündür.⁷³

“Orman işlerine ait dilekler; Vapur tarifelerinin indirilmesi; ziraata engel olan hayvanlarla ve hayvan hastalıklarıyla mücadeleyle ayrılan bütçe; ihracatın, üretilen sebze ve meyvaları dış piyasalarda himaye edilmesine dayandırılması; pirinç üretiminin himaye edilmesi; sanayi ve ticarete hile ve kötüye kullanımın kontrol altına alınması; tütün üretiminin teşviki ve himaye edilmesi; buğday üretiminin teşvik ve himayesi; kooperatifçiliğin geliştirilmesi; ipek mensucatının himayesi; zirai araç ve teçhizat kullanımının sağlanması ve bu konuda gümrük indirimlerin sağlanması; üzüm, incir, zeytin ihracatının artan seviyesinin korunması;

⁷⁰ A.g.e., ss. 120-141.

⁷¹ C.H.F. Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları, ss. 141-146.

⁷² A.g.e., ss. 146-157.

⁷³ A.g.e., ss. 147-220.

ihracat-ithalat dengesinin sağlanması; iktisat faaliyetinin bir plan ve programa bağlanması; pamuk üretimi ve ihracatının teşvik ve himaye edilmesi; afyon üretiminin devlet eliyle teşviki ve yaygınlaştırılması; yün ihracatının artırılması için tedbirler geliştirilmesi; Sovyet Rusya'nın fiyat indiriminin kırılması, bu amaçla aynı çerçevede planlama yapılması; keresteciliğin planlı ve kontrol altında yapılması; tavukçuluk ve yumurtacılığın, küçük ve büyük baş hayvan üreticiliğinin teşviki ve himaye edilmesi; yurt içinde yerli malı kullanılmasının teşviki ve özendirilmesi; her alandaki kredi koşullarının kolaylaştırılması ve artırılması; ziraat odalarının kurulması ve ziraatın planlı yapılmasının sağlanması; ticaret mukavelelerinin esaslarının yeniden belirlenmesi”

Ziraat Bankası hakkındaki öneriler ise; “Sermaye artırımı; şubelerin yaygınlaştırılması; zirai borç vermelerde faiz ve komisyonların indirilmesi; taşıma ve para darlığı işlerinde daha kolaylaştırıcı şekilde davranılması; içinde bulunulan sene için düşen fiyatlar nedeniyle, ziraatçıların borçlarının ertelenmesi” konularını kapsamaktadır.⁷⁴ Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı (Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti) için yapılan öneriler; “Sıtma ve frengi ile mücadele; her kazada en az bir doktor bulundurulması; dispanserlerin yaygınlaştırılması; fuhuşun önlenmesi hakkında tedbir alınması” gibi hususları içermektedir.⁷⁵ İş Bankası şubelerinin açılmasıyla ilgili temenniler ile Tayyare Cemiyeti’ne yapılacak yardımlara ilişkin önerilerin tartışılmasıyla; Vilayet Kongreleri tarafından yapılan önerilerin incelenmesi safhası sona erdirilmiştir.⁷⁶

2.c. Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi’nin Görüşülmesi

Nizamname ve Program Encümeni’nin “Nizamname” hakkındaki kararnamesi, CHF Büyük Kongre Yüksek Başkanlığı’na sunulmuştur. Nizamnamenin sahip olduğu özellikleri ve hazırlanma yöntemi hakkında bazı hususlar dile getirilmiştir. Nizamnamenin, Fırka Umumi Kâtibi’nin huzurunda ve kongre azalarından birçok kişinin de görüşleri ile bazı vilayet kongrelerinin de yapmış olduğu teklifler dikkate alınarak hazırlandığı belirtilmektedir. Bu kapsamda daha önce hazırlanmış olan tüm dokümanların incelendiği, bu dokümanlara dayanarak yapılan uygulamaların faydalı ve mahzurlu yönlerinin tespit edildiği açıklanmaktadır.⁷⁷ Encümen kararnamesinin başlangıç bölümünde, ayrı bir program yapılmakla nizamnamede artık parti ilkelerini sıralamaya gerek kalmadığı ifade edilmektedir. Müfettişlik ve mutemetlik kurumları kaldırılmış, bunlara verilen görevler, teşkilatın vilayetlerdeki idare heyetleri, merkezde ise umumi idare heyeti gibi seçimle iş başına gelecek organlara verilmiştir. Genel Başkanlık Divan kararı olmadıkça, bütün seçimlerde aday gösterilmemesi esas alınmıştır. Fırka mensuplarının, Fırka teşkilatı ile yakın temas ve aynı teşkilatın görevlerine katılmaları sağlanmış, teşkilattaki ve teşekküllerdeki vazifeler mümkün olduğunca Fırka mensupları arasında dağıtılmıştır.⁷⁸ Böylece, “Demokrat bir Fırkanın prensiplerine daha kuvvetli bir intibak” sağlanması amaçlanmaktadır.⁷⁹

Sonuçta Nizamnamenin Büyük Kongre tarafından onaylanması halinde; laik, cumhuriyetçi, halkçı, devletçi, milliyetçi ve inkılâpçı olan fırkanın bu ruh ve amaçla üzerine

⁷⁴ A.g.e., ss. 220-226.

⁷⁵ A.g.e., ss. 226-227.

⁷⁶ A.g.e., s. 227.

⁷⁷ A.g.e., ss. 227-228.

⁷⁸ C.H.F., Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları, ss. 228-229.

aldığı büyük hizmeti yerine getirmek için, en elverişli çalışma tarzının getirilmiş olacağını düşünülüyor vurgulanmaktadır.⁸⁰ Nizamnamenin maddeler halinde müzakereye geçilmesinden önce, Kongre delegelerine dağıtılmış olan “*Nizamname Taslağı*”nın tümü hakkında görüşlere başvurulmuştur.⁸¹

CHF 1931 Kongre Nizamnamesi; Esaslar ve Geçici Hükümler dışında, 9 Kısımdan oluşmaktadır. Bu bağlamda maddeler halinde nizamnamenin görüşülmesine geçilmiştir. Nizamnamenin “*Esaslar*” bölümü; “*Fırkanın kuruluş merkezinin Ankara ve Daimi Umumi Reisinin, Fırkayı kuran Gazi Mustafa Kemal olduğu; Fırka mensuplarının genel vazifeleri, prensipleri bilmeleri ve anlatmaları gerektiği; Fırkanın memlekette kurulacak olan diğer hayırlı ve faydalı teşekkülleri kabulleneceği; henüz siyasi yeterlik çağına gelmemiş gençleri Fırkanın doğal adayı saydığı*” gibi prensipleri içermektedir. Kongre tarafından tartışmasız kabul edilmiştir.⁸²

Birinci Kısım, “*Fırkaya Kabul Edilme*” koşullarını içermektedir. Buna göre; “*On sekiz yaşını bitirmiş; halkça fena tanınmamış olan; şeref ve haysiyeti kıran bir suç yüzünden hapis, ağır hapis ile veya bu derece bir ceza ile veya şeref ve haysiyeti kıran bir suç yüzünden hapis cezası ile mahkûm olmamış bulunan ve kısıtlama altında bulunmayan; Milli Mücadele’ye aleyhtar bir vaziyet almamış ve bu gibi örgütlere dâhil olmamış olan ve siyasi seciyeleri itibarıyla menfi bir ruh taşımamış oldukları aşikâr olan her Türk vatandaşı, Türkçe konuşabiliyorsa, Türk kültürünü ve Fırkanın bütün prensiplerini benimsemiş ise girebilir*” Bu maddenin hapis cezasına ilişkin esasları, birkaç defa değişikliğe uğramak suretiyle belirtilen haliyle Kongre tarafından kabul edilmiştir.⁸³ Bu kısmın diğer maddeleri ise; “*Ocağa takdim ve taahhüd (iki arkadaş tarafından); idare heyetlerinin kayıtlardaki vazifesi; yardım parasının toplanma şekli ve kaydın başka yere nakli*” gibi hususları kapsamaktadır. Bu maddelerde Kongre tarafından bazı ufak değişikliklerle kabul edilmiştir.⁸⁴

İkinci Kısım, “*Fırka Teşkilatı*” ile ilgili esasları kapsamaktadır. Buna göre; Fırka teşkilatı başında merkezde, Genel başkan olmak üzere vilayetlerde ocaklardan başlamak üzere şu unsurlar bulunmaktadır: “*Umumi Reislik, Umumi Reislik Divanı, Büyük Kongre ve Umumi İdare Heyeti, Vilayet-Kaza-Nahiye-Ocak İdare Heyetleri ve Kongreleri, Fırka Grubu, Fırka Divanı*” Burada ilk kez Aksaray Mebusu Besim (Atalay) Bey, “*Kongre*” kelimesi yerine “*Kurultay*” kelimesinin kullanılmasını teklif etmiş, ancak kabul edilmemiştir.⁸⁵ Bu kısmın diğer maddeleri; ocaklar ve ocakların kurulması; idare heyetlerinin birbirleriyle irtibat esasları; mahalle ve köylerle ilgili esasları kapsamaktadır. Kongrece aynen kabul edilmiştir.⁸⁶

Üçüncü Kısım; 3 alt bölüm altında “*Fırka Yönetimi*” ile ilgili esasları içermektedir. Birinci bölümde; Merkezde Umumi Reislik, Umumi Reislik Divanı ve Kâtip-i Umumi’nin tanım ve görevleri açıklanmaktadır. İkinci bölümde; “*Büyük Kongre*” hakkında esaslar belirtilmekte; kongre azaları, seçilme koşulları, müzakere ve oylama yöntemleri, reislerin, kâtiplerin ve encümenlerin görevleri, encümen çeşitleri, seçimlerin esasları, alenilik ve gizlilik esasları, müzakere kararlarının zaptı, kongre sonu yapılacaklarla ilgili esaslar yer almaktadır.

⁷⁹ Tunçay, a.g.e., s. 316.

⁸⁰ C.H.F. Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları, s. 229.

⁸¹ A.g.e., ss. 229-236.

⁸² A.g.e., ss. 236-237.

⁸³ A.g.e., ss. 237-241.

⁸⁴ A.g.e., ss. 241-244.

⁸⁵ A.g.e., s. 244.

Üçüncü bölümde “*Umumi İdare Heyeti*” ile ilgili esaslar ve görevler belirtilmektedir. Bu kısımda da bir tartışma yaşanmamış, esaslar Kongre tarafından aynen kabul edilmiştir.⁸⁷

Dördüncü Kısım; 2 alt bölüm halinde “*Vilayetlerde Fırka Yönetimi*” ile ilgili esasları içermektedir. Birinci bölümde; vilayetlerde yapılacak kongrelerle ilgili tüm esaslar; köylere kadar olan teşkilatların, bu kongrelere katılımı ve Fırkanın köylere kadar olan faaliyetleri açıklanmaktadır. İkinci bölümde ise; “*İdare Heyetleri*”nin ocaklardan başlamak üzere olan tüm faaliyetleri; bunların vilayetlere kadar uzanması ve nihayetinde vilayet kongrelerine ulaşma ve temsil ile ilgili faaliyetlerin esaslarını kapsamaktadır.⁸⁸

Beşinci Kısım; Cumhuriyet Halk Fırkası’nın Meclis’teki hareket tarzlarını 5 alt bölüm halinde belirli esaslara bağlamaktadır. Birinci bölümde; “*Cumhuriyet Halk Fırkası Grubu; reisleri; toplanma zamanları; grup reisleri ve kâtiplerinin görevleri; gündemlerin hazırlanması (ruzname) esasları; müzakerelerde serbestlik, soru sorma ve gensoru (istizah) verme esasları; grup kararlarına uyma; tartışmalara iştirak etmeyenlerle ilgili esaslar; grup azalarının sorumlulukları; grup namına söz söyleme; grup azalarının hareket tarzları; kararlar aleyhinde beyanat ve neşriyat; gizlilik esasları; yardım parası toplama; kurallara uymayanlar hakkında uygulanacak esaslar*” açıklanmaktadır. İkinci bölümde; Grup İdare Heyetleri’ne ilişkin kurallar yer almaktadır. Bunlar; “*İdare Heyeti’nin kuruluşu; çoğunluk usulü; görev süresi; heyetin toplanması ve görevi; grup azaları hakkında ilgisi*” gibi hususlardır. Üçüncü bölümde; Haysiyet Divanı’nın görev ve sorumluluklarıyla ilgili esaslar belirtilmiştir. Dördüncü bölümde; Fırka mebuslarının uyması gereken kurallar açıklanmıştır. Beşinci bölümde ise “*Fırka Divanı*”nın görev ve yetkilerine ilişkin hususlar belirtilmektedir. Bu kısım da küçük tartışmalarla Kongre tarafından onaylanmıştır.⁸⁹

Altıncı Kısım, “*Mali Hükümler*”; Yedinci Kısım, “*Disiplin Hükümleri*”; Sekizinci Kısım, “*Namzetlik Şartları*”; Dokuzuncu Kısım, “*Vilayetlerde Fırka Grupları*” ile ilgili esasları içermektedir. Bu kısımlar da Kongre tarafından onaylanmış, ancak “*Namzetlik Şartları*” konusu bazı tartışmalara neden olmuştur. Nizamnamenin Geçici Hükümleri ise; “*İdare Heyetleri’ni yenileme, müddetlerini uzatma; henüz Fırka teşkilatı olmayan yerlerde yeni teşkilat için teşebbüsler*” gibi hususları kapsamaktadır.⁹⁰

17 Mayıs 1931 günü yapılan nizamname ile ilgili görüşmeler tamamlandıktan sonra, 10 Nisan 1931’de Ankara’da toplanan Türk Ocakları Kurultayı’nın, ocakların feshine ilişkin kararı gündeme getirilmiştir. Feshe ilişkin raporlar incelenmiş; “*Türk Ocakları Cemiyeti’nin feshine; bu Cemiyetin haiz olduğu bütün hakların bütün vecibeleriyle birlikte Cumhuriyet Halk Fırkası’na devrine karar verilmiştir*” denilerek, alınan karar Kongre tarafından onaylanmıştır.⁹¹

Kongrenin bundan sonraki faaliyetleri; çeşitli delegelerin çalışmalar sırasında belirtmiş oldukları önerilere ilişkin tasarıların onaylanması; “*Büyük Reis Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine*”, bütün delegeler tarafından imza edilmiş olan saygı belgesinin, Kongrenin bir hatırası olarak sunulması; Asteğmen Kubilay Anıtı’na yardım yapılması; Milli Mücadele şehitleri için saygı duruşunun yapılması; Umumi Reislik Divanı için seçim yapılması şeklinde

⁸⁶ A.g.e., ss. 244-245.

⁸⁷ A.g.e., ss. 245-249.

⁸⁸ C.H.F., *Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları*, ss. 249-259.

⁸⁹ A.g.e., ss. 259-267.

⁹⁰ A.g.e., ss. 267-279.

⁹¹ A.g.e., ss. 279-280.

olmuştur. Kongre, 18 Mayıs 1931 tarihinde, Başbakan İsmet (İnönü) Paşa'nın kapanış konuşmasıyla sona ermiştir.⁹²

3. CHF III. Büyük Kongresi'nin Değerlendirilmesi

CHF Büyük Kongresi, Dünya ekonomik buhranının, Türkiye'ye olan tesirlerinin giderilmesi ve yeni ekonomik tedbirlerin alınması; Türk halkının CHF'ye olan güven ve bağlılığının yeniden sağlanabilmesi; CHF'nin de yeni bir Tek Parti sistemini yürütebilecek otoriteye kavuşturulmasının gerektiği bir ortamda toplanmıştır. Ekonomi ile ilgili ilk tedbir; 30 Ağustos 1930 günü Başbakan İsmet (İnönü) Paşa'nın Sivas'ta yapmış olduğu konuşmada ifade edilmiş ve liberalizmin artık terk edilmek zorunluluğu şu sözlerle ortaya konmuştur.⁹³

“Liberalizm nazariyatı, bu memleketin güç anlayacağı bir şeydir. Biz iktisadiyatta, hakikaten devletçiyiz. Bizi bu yöne sevk eden, bu memleketin ihtiyacı ve bu milletin fikri eğilimidir. Ilımlı devletçi olarak halkın, eğilimlerine yetişemiyoruz diye kusurluyuz. Devletçilikten büsbütün vazgeçip, her nimeti sermayedarların faaliyetinden beklemeye yöneltmek, bu memleketin anlayacağı bir şey midir?”

Kongre'de “Devletçilik”, CHF'nin temel vasıfları arasında yer almıştır. Programın tanıtımını, 16 Ekim 1931 tarihinde İstanbul Darülfünunu'nda yapan Fırka Genel Sekreteri Recep Bey, Türkiye'nin içinde bulunduğu koşullara en uygun ekonomik sistemin “Devletçilik” olduğunu vurgulamış ve yanlış anlaşılmalara meydan vermemek için de şu açıklamayı yapmıştır:⁹⁴

“... Bu tariflerden pekiyi anlaşılır ki, biz ticaret faaliyetlerini serbest tutmakla ve fertlerin çalışması için sahayı açık bulundurmakla beraber, yapılması lazım olan işlerden şahsi teşebbüslerin başaramayacaklarını veyahut şahsi teşebbüse bırakmakta zarar tasavvur ettiklerimizi devlete yaptırmak yolunu takip ediyoruz. Bununla beraber fertlerin ve şirketlerin yapabilecekleri işlerde onların semereli ve muvaffak olarak çalışabilecekleri şeraiti tanzim etmeği de devletin vazifesi sayıyoruz. Programımızın iktisat kısmında hâkim olan devletçilik ruhu bütün bu nokta-i nazarları tespit ediyor.”

Kongre'de ekonomik durumun düzeltilmesi, doğal olarak sadece “Devletçilik” ilkesinin kabulü ile sınırlı kalmamıştır. Kredi şartları, borçlanmalar, kooperatifçiliğin geliştirilmesi, gümrük vergileri, ithalat-ihracat denge prensibi, denk bütçenin sağlanması gibi iktisadi alanda geleceğe dönük birçok tedbir ve yöntem geliştirilmiştir. CHF'nin ülke halkı nazarında güveninin tazelenmesi için; özellikle yapılan reformların, alt-üst yapı çalışmalarının halka anlatılması; halk hatipleri görevlendirilmek suretiyle halkın aydınlatılması ve bilgilendirilmesi için önlemler alınmıştır. Otorite sağlamaya yönelik tedbirler ise parti programında yer almış, nizamnamede de bunların uygulanması için gerekli talimatlar oluşturulmuştur. Özellikle en ücre köylerle Fırkanın temasının sağlanması ve sürdürülmesi hususları üzerinde önemle durulmuştur. CHF'nin Üçüncü Büyük Kongresi, Türkiye'nin kamusal yaşamında bir dönüm noktası olmuştur. Bu kongre yapıncaya kadar Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren geçen yedi buçuk

⁹² *Hakimiyet-i Milliye*, “Büyük Kongre Mesaisini Bitirdi”, 19 Mayıs 1931, Salı, s. 1; Başbakan İsmet Paşa'nın Büyük Kongre kapanış konuşması için bkz., EK-4.

⁹³ Fikret Bila, *CHP Tarihi 1919-1979*, Doruk Yayıncılık, Ankara, 1979, s. 103.

⁹⁴ *C.H.F., Programının İzahı*, Hakimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara, 1931, ss. 10-11.

sene boyunca, siyasal yaşamda ve ülke gündeminde çeşitli olaylar yaşanmış, reformlar yapılmış, tepkiler bastırılmış, çok partili siyasal yaşam iki kere denenmiş, ancak sürdürülememiştir. Dolayısıyla, bu kongreyi bir dönemin kapanışı ve yeni bir dönemin başlangıcı olarak da kabul etmek mümkündür.

Bu bağlamda, Kongre sonrası yaşanan en önemli gelişme; Fırka Merkez Yönetimi'nin yeniden yapılanmasıdır. Kongre'den yaklaşık bir yıl sonra, “*Umumi İdare Heyeti*” bünyesinde dört ana grup teşkil edilmiş, bu gruplar da kendi içerisinde 13 ayrı büro olarak örgütlenmişlerdir.⁹⁵ *A Grubu* (Teşkilat, İntihaplar ve Fırka Kongreleri; Alelumum Dilekler ve Müracaatlar; CHF'den Başka Cemiyet ve Fırkaların Vazifelerini Tetkik ve Takip, -Hilal-i Ahmer, Tayyare, Himaye-i Etfal, Milli İktisat ve Tasarruf, İdman Cemiyetleri İttifakı, -Maarif cemiyetleri dışında-; Fırka Teşkilatının Teftişi), *B Grubu* (Milli Kültür, İlmi Hareketler ve Bu Mevzularda Neşriyat-Halkevleri kurulduktan sonra bu büroya bağlanmıştır-; Spor ve Gençlik; Halk Dershaneleri, Okuma-Yazma, Halk Hatipleri; Matbuat, Fırka Neşriyatı, Fırka Programının Tanıtılması, Propaganda), *C Grubu* (İş, İşçiler, Esnaf Teşkilatları ve Serbest Meslekler; İktisadi Vaziyetin Tetkik ve Mütalaası), *D Grubu* (İçtimai Muavenet Teşkilatı; Fırka Faaliyetlerinin Hukuk Esaslarıyla Telifi; Merkez ve Taşrada Bütçe, Aidat, Teberruat, Varidat, Hesap İşleri Usulünün Tanzim ve Takibi; Fırka Emlak ve Eşyasının Muamele ve Kayıtlarının Tanzim ve Takibi.)

Düzenlemenin duyurulduğu yönergede, bu iş bölümünün imkânlar ölçüsünde “*Vilayet İdare Heyetleri*” tarafından da uygulanması; “*Memlekette iyi işler, iyi duyar, iyi söyler, sesli ve hareketli bir Fırka hayatını canlandırmak için, günün aldatıcı tesirleriyle oyalanmadan, istikbale giden metotla bir çalışmanın tanzimi lüzumunda müşterek bir kanaat sahibi olunması*” istenmiştir. Alınan bu önlemlerin hepsinin parti bünyesinde uzmanlaşmaya verilen bir önemin ifadesi olduğu değerlendirilmektedir. Bunların, partinin toplumsal yaşamı izlemek, yönlendirmek ve denetlemek amacıyla yapmış olduğu hazırlıklar olduğu tespit edilmiştir. Halkevlerinin yanında, kitleye siyasal eğitim verecek olan “*Halk Hatipleri Teşkilatı*” ise bu yönde geliştirilen çabaların bir başka ürünüdür. 1931 yılından sonra kurulmaya başlayan bu teşkilattan beklenen amaç, teşkilat talimatnamesinde şu şekilde belirtilmiştir:⁹⁶

“*CHF'nin prensiplerini ve büyük ideallerimizi ve günlük politika vaziyetine göre fikir ve maksatlarımızı en etkili telkin vasıtalarından olan söz ile de halka anlatmak için, fırkanın hatipler teşkilatı yapılacaktır. Teşkilattan maksat; esaslı telkinlerimizin, gelişi güzel ve hazırlıksız olarak herhangi zevat tarafından yapılmasına meydan bırakmayarak, bu mühim işi, itinalı bir surette yetiştirilecek, etkili söz söylemeye, liyakatli arkadaşlarımıza yaptırmak ve bu arkadaşları, her zaman söz söyleyecek esaslar ve malumat ile her hale karşı evvelden hazır bulundurmaktır.*”

Bu dönemde Recep (Peker) Bey'in Fırka Genel Sekreterliği çok etkili olmuştur. Recep Bey, Fırka program ve prensipleri hakkında konuşmalar yapıp, bunları daha sonra da yayınlatarak Tek Parti'nin özellikle devletçilik ideolojisi üstüne kendi yorumlarını; CHF örgütüne ve bütün memlekete benimsetmeye çalışmıştır. Halk Hatipleri Teşkilatı da O'nun bu faaliyetlerini ve düşüncesini yansıtmaktadır.⁹⁷ Bu düşünce ve davranışların yanında; yapmış

⁹⁵ Tunçay, a.g.e., ss. 319-320; Öz, a.g.e., ss. 116-117.

⁹⁶ *Cumhuriyet Halk Partisi Halk Hatipleri Teşkilatı Talimatı*, T.B.M.M. Kütüphanesi, Ankara, 1931.

⁹⁷ Tunçay, a.g.e., s. 320.

olduğu bir konuşmada “CHF inan fırkasıdır. Büyük müşterek davaya inanmışların, müminlerin fırkasıdır. Davalarını ve birbirlerini sevenlerin fırkasıdır...” sözleriyle; İsmet İnönü’nün 1934 yılında yaptığı bir konuşmada; “... Bütün siyasi hayatımızda CHF’nin son inkişaf devri, siyasi bir fırkanın dar bir çerçevesinden çıkarak, bütün vatandaşlara kucaklarını açan, içtimai, milli büyük müessese halini almıştır...”⁹⁸ ifadeleri birlikte düşünüldüğünde; CHF’nin siyasal sistem içindeki yeni konumu ve rolü yani Tek Parti rejiminin gelişim süreci içinde yeni bir aşamaya geldiğinin işaretleri olarak değerlendirilmektedir.

Tarık Zafer Tunaya’nın yapmış olduğu Tek Parti Devleti (rejimi) tanımlaması şöyledir:⁹⁹ “Tek parti rejimi, çok partili ve demokratik olması gereken rejime temel teşkil eden zihniyete taban tabana zıt bir siyasi zihniyetin eseridir. Tek parti, bu zihniyete dayanarak bir memleketin, çok defa dünyanın mukadderatını yalnız başına tayin ve idare etmek isteyen, bu sahada rakip tanımayan bir teşekkül olarak görünmektedir...” Tek Parti’nin ayırt edici özellikleri ise şunlardır:¹⁰⁰ “Tek Parti insanları muayyen bir mukadderat görüşü üzerinde toplar; Tek parti tekelcidir; Tek Parti fikir partisi olmaktan ziyade disiplinli bir aksiyon partisi, bir mücadele vasıtasıdır; Tek Parti, otoriterdir.” Tek Parti’nin fonksiyonlarını ise şöyle sıralamaktadır:¹⁰¹ “Milletin siyaseten birleştirilmesi; Devlet siyasetini hamlelere göre ayarlamak, planlamak ve canlandırmak; İdareci eleman yetiştirmek; Devlet organları ideolojinin gerektirdiği faaliyetleri yapmadıkları takdirde onların yerine geçmek ve boşluğu doldurmak.” Tunaya, CHP’nin evrimini ise üç dönem halinde açıklamaktadır:¹⁰² “1. Milli manevi kuvvetleri bir mihrakta toplayan bir dernekten siyasi bir partiye geçiş; 2. Bu teşekkülün tek ve kaplayıcı totaliter bir partiye inkılabı; 3. Nihayet bu hüviyetin terki ile çok partili rejimin demokratik bir unsuru haline geliş...”

Bülent Daver’e göre; bu sistemde, diğer partiler ya kapatılmış ya da kendi kendilerini feshe zorlanmışlardır. İstisnai olarak müsaade edilen partiler de önemsizdir. Tek Parti’nin görevi, partinin politikasını devletin bütün vatandaşlarına kabul ettirmektir. Özellikle parti görüşüne karşı olan fikirler siyasal suç (devlete karşı suç) olarak kovuşturulur. Parti bazen hükümetle aynı anlama gelir. Bu açıklamaları müteakip bu sisteme vermiş olduğu örnekler ise; İtalya’daki Büyük Faşist Konseyi, Almanya’daki Nazi Partisi ve Rusya’daki Komünist Parti’dir.¹⁰³ Ergun Özbudun ise; Tek Parti sistemlerini açıklarken, CHP’nin bu dönem için durumunu; “... Bazı az gelişmiş ülkelerde görülen milliyetçi ve modernleştirici Tek Parti kategorisine” koymuştur. Tek Parti sisteminin, kısmi bir sosyal değişimi öngören vasıtalı bir ideoloji ile meşrulaştırılması halini, “Vesayetçi” bir sistem olarak tanımlamış ve bu vesayetçi rejimlere dönemin Atatürk Türkiye’sini de örnek vermiştir.¹⁰⁴

1931 yılında yapılan CHF Kongresi, “Tek Parti” sistem ve ideolojileri hakkında, yukarıda yapılan açıklamalar çerçevesinde de incelenmiştir. Kongre’de kabul edilen program, net, kapsamlı, doktrinel ve bir aksiyon özelliklerini ihtiva etmektedir. Programa esas teşkil eden ana fikirler, gerçekleşen veya gerçekleşmekte olan devrimlere bağlanmaktadır. Kongrede kuvvetler birliği prensibinin devamı; Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve İnkılâpçılık prensipleri de adeta bir devlet siyasetini belirleyici faktörler olarak kabul edilmiştir.

⁹⁸ Öz, a.g.e., s. 118.

⁹⁹ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasi Partiler*, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1952, s. 65.

¹⁰⁰ A.g.e., ss. 66-67.

¹⁰¹ A.g.e., s. 70.

¹⁰² A.g.e., s. 560.

¹⁰³ Bülent Daver, *Siyasal Bilime Giriş*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1968, s. 217.

¹⁰⁴ Ergun Özbudun, *Siyasal Partiler*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1974, s. 113, 118.

Parti programına bağlı oluşturulan nizamnamenin yapısı ve öngördüğü teşkilatlanma; o güne kadar ki bütün diğer kuruluşların kapatılarak, halkevleri, halk hatipleri gibi yapılanmalara gidilmesi; parti liderlerinin/ideologlarının konuşmaları gibi hususlar ile ülkenin içinde bulunduğu koşulların müştereken değerlendirilmesi sonucunda; Türkiye’de 1931 yılından itibaren CHF’nin “*Tek Parti = Devlet*” rejimini kurduğu tespit edilmiştir.

Sonuç

1931 yılında gerçekleştirilen CHP Üçüncü Büyük Kongresini, yaşanan olaylar ve alınan tedbirler bağlamında; 1929 dünya ekonomik buhranı, 1931 CHP Kongresi ve 1935 CHP Kurultayı’nın toplanması şeklinde üç dönem halinde değerlendirmek mümkündür. Söz konusu dönemler de dâhil olmak üzere, 1920 yılından itibaren Türkiye’de, kökeni Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’ne dayanan Cumhuriyet Halk Fırkası (1935’ten itibaren CHP) tek başına iktidarda bulunmaktadır.

Birinci dönemde; CHF.’nin önünde devlet yönetimi bağlamında çözümlenmek durumunda olduğu iki temel problem mevcuttur. Bunlardan biri, tüm devletlerin iktisadi yaşantısını olumsuz yönde etkilemiş ve 1929 yılında doruk noktasına ulaşmış bulunan dünya ekonomik buhranıdır. Bu buhranın ülkede yarattığı sorunların çözümlenmesi ve ülke ekonomisinin yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Diğer problem ise; Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın, kuruluş aşamasında her ne kadar güdümlü bir muhalefet diye adlandırılrsa da kısa sürede, Cumhuriyet Halk Fırkası iktidarı için yarattığı olumsuz tesirlerin etkisiz hale getirilmesi ve sarsılan otoritenin yeniden güçlendirilmesi sağlanmalıdır. 1923-1930 yılları arasında izlenen liberal ekonomi politikası, hızlı kalkınmayı gerçekleştirememiş; yeterli ölçüde yabancı sermaye sağlanamamış; yerli sermaye beklenen başarıyı gösterememiş; özel girişimciler menfaatlerine uygun ekonomik sahalara yönelmiştir. Bu esnada ortaya çıkan ekonomik buhran, liberal-kapitalist sistemin büyük sarsıntı geçirmesine, dolayısıyla liberalizme olan güvenin sarsılmasına neden olmuştur. Bu sarsıntının atlatılması için, CHF. Yönetimi “*Devletçilik*” esasına dayanan, “*Devletin bizzat kendi sanayiini kurması; temel alt yapı yatırımlarına bizzat girişmesi ve bunu yaparken de ekonomik hayatın diğer yönleri üzerindeki kontrolünü artırması...*” yolunu seçmiştir.

1923-1930 yılları arasında Türkiye’de yaşanan reformlar ve siyasi oluşumlar birlikte değerlendirildiğinde; yeni bir devlet sistemi oluşturulmuş; on yıl öncesine kadar hayal bile edilemeyecek reformlar ve devrimler gerçekleşmiştir. Bu dönemde, Cumhuriyet Halk Fırkası kimi zaman güdümlü bir muhalefet, kimi zamanda gerçek muhalefetli bir iktidar mücadelesi vermiştir. Dönem içinde kurulan, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Ahali Cumhuriyet Fırkası, Türk Cumhuriyet Amele ve İşçi Partisi gibi oluşumlar bir şekilde siyaset sahnesinden çekilmişlerdir. Yani, iktidar ve otorite sağlama bakımından 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kuruluşuna kadar CHF, önemli bir siyasal mücadele yaşamamıştır. Her ne kadar güdümlü bir muhalefet diye adlandırılrsa da Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kısa süreli ömrü içinde yaşananlar ise, iktidarı tek elde tutmaya çalışan Cumhuriyet Halk Fırkası’nın, ülkedeki otoritesini sarsmıştır. Söz konusu Fırka’nın kurulduğu anda Fırka başkanının iktidara aday olduklarını açıklaması ve bunun kamuoyunda önemli bir ilgi görmesi, CHF. Yönetimini telaşlandırmaya başlamıştır. Bu durumun basın tarafından da etkili bir şekilde desteklenmesi, toplumda SCF’ye olan ilgiyi artırmış, fırkanın iktidarın ciddi bir adayı olduğu algısı yaratılmıştır. İzmir mitingine katılım ve mitingde yaşananlar, CHF’nin Ege’de halk desteğini ve güvenini yitirmekte olduğunun belirgin bir göstergesidir. CHF açısından, SCF’nin bardağı

taşıran son damlası, ülke genelinde belediye seçimlerinde elde ettiği kısıtlı da olsa başarıdır. Kuruluşundan bir ay sonra, ülkedeki askeri ve sivil bürokrasinin baskısı altında olmasına rağmen, SCF'nin bu başarısı, CHF için iktidarın yavaş yavaş elden gitmekte olduğunun bir göstergesi olarak algılanmış olabileceği değerlendirilebilir. Özellikle dış ticarete bağımlı olan bölgelerde, SCF çok kısa bir sürede her toplumsal sınıftan insanın toplandığı bir muhalefet partisi haline gelince; CHF iktidarı adeta başarısız bir duruma düşmüş, hatta kendi gerçekleştirdiği reformları toplum kesimlerine aktarmakta etkisiz kaldığı düşüncesi yaşanır olmuştur. SCF'nin kendisini feshetmesine rağmen, devlet otoritesi üzerinde yarattığı sorunların çözülmesi, önemli bir problem olarak ortaya çıkmıştır.

1931 yılına gelindiğinde CHF Kongresi böyle bir ortamda toplanmıştır. Ancak, kongre öncesi seçimlerin yapılması, böylece halkın halen CHF'ye olan güveninin ortaya konulması bir zorunluluk olarak kendini göstermiştir. Böyle karmaşık bir ortamda seçimlerde beklenen başarının sağlanabilmesi amacıyla, Gazi Mustafa Kemal başkanlığında oluşturulan CHF üst düzey heyeti, yaklaşık üç ay süren bir seçim gezisi ve etkili bir seçim kampanyası düzenlemiştir. Seçimlerde halkın güveninin sağlanması sonrası, yeni milletvekilleri ve bakanların katılımlarıyla 1931 yılında yapılan CHF Üçüncü Büyük Kongresi, Türkiye'nin kamusal yaşamında bir dönüm noktasını teşkil etmiştir. Kongrede onaylanan program ve nizamname ile "*Tek Parti Devlet*" rejimi oluşmuştur.

1931 Kongresi ile 1935 Kurultayı arasını kapsayan dönem ise bir aksiyon süreci olarak tanımlanabilir. Zira bu dönemde 1931 Kongresi'nde öngörülen program ve nizamname uygulama alanına konulmuş, buna yönelik planlamalar ve teşkilatlanmalar geliştirilmiş, uygulama sonuçlarının etkileri görünmeye başlanmıştır. Kongre sonrası yaşanan en önemli gelişme; Fırka Merkez Yönetimi'nin yeniden yapılanmasıdır. Kongreden yaklaşık bir yıl sonra, teşkil edilen gruplar ve kendi içlerinde örgütlenen büroların çalışma alanları dikkate alındığında; bu önlemlerin hepsinin parti bünyesinde uzmanlaşmaya verilen bir önemin ifadesi olduğu görülmektedir. Bunlar, partinin toplumsal yaşamı izlemek, yönlendirmek ve denetlemek amacıyla yapmış olduğu hazırlıklardır. Halkevlerinin yanında, kitleye siyasal eğitim verecek olan "*Halk Hatipleri Teşkilatı*" ise bu yönde geliştirilen çabaların bir başka ürünüdür. Böylece, CHF siyasal sistem içinde kendisine yeni bir konum, eylem ve ideoloji birliği oluşturmaya başlamıştır. Geliştirilen bu tedbirler, tek parti rejiminin gelişim sürecinde yeni bir aşamaya geldiğinin işaretleri olarak değerlendirilebilir. Bu aksiyon dönemi esnasında; basının kontrol altına alınmasına yönelik tedbirlerin geliştirildiği; rakip olması muhtemel bütün unsurlar ile diğer siyasi parti kalıntılarının ortadan kaldırıldığı; parti-devlet ideolojisinin desteklenmesi ve geliştirilmesi çabalarının yaşandığı; devletçilik ilkesinin gerçekçi anlamda işletilmesi için planlamaların yapıldığı; uluslararası ortamda kapsamlı ilişkilerin geliştirildiği ve güvenliği sağlamaya yönelik tedbirlerin alındığı görülmektedir.

CHP, 1929-1937 yılları arasında, Tek Parti otoritesini sağlamış; ülkenin karşı karşıya bulunduğu siyasi, ekonomik, uluslararası, sosyal ve kültürel olumlu veya olumsuz sorunlara, Tek Parti ideolojisi ve prensipleri çerçevesinde çözümler üretmiş ve uygulamış; teşkilatlar oluşturmuştur. 1931 yılında yapılan Kongre, devletçiliğe geçiş sürecinin başladığı ve otorite sağlamaya yönelik çabaların geliştirildiği safhalar olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKLAR

1. Resmi Yayınlar

- Cumhuriyet Halk Fırkası, (1931), *Program Projesi*; Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara.
- Cumhuriyet Halk Fırkası, (1931), *Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları*, Devlet Matbaası, İstanbul.
- Cumhuriyet Halk Fırkası, (1931), *Nizamnamesi ve Programı*, TBMM Matbaası, Ankara.
- Cumhuriyet Halk Fırkası, (1931), *Nizamnamesi*, Devlet Matbaası, İstanbul.
- Cumhuriyet Halk Fırkası, *Programının İzahı*, (1931), Hâkimiyet-i Milliye Matbaası.
- Cumhuriyet Halk Fırkası, (1931), *Halk Hatıpları Teşkilatı Talimatı*, T.B.M.M. Kütüphanesi, Ankara.
- Cumhuriyet Halk Fırkası, (1932), *Halkevleri Talimatnamesi*, T.B.M.M. Kütüphanesi, Ankara.
- Cumhuriyet Halk Fırkası, (1933), *İstanbul Vilayeti 1933, İdare Heyeti Raporu*, İstanbul Devlet Matbaası.
- Cumhuriyet Halk Partisi, (1935), *Büyük Kurultay, Program Projesi*, Ankara.
- Cumhuriyet Halk Partisi, (1935), *Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası*, Ulus Basımevi, Ankara.
- Cumhuriyet Halk Partisi, (1935), *Program ve Tüzüğü*, Ulus Basımevi, Ankara.
- Cumhuriyet Halk Partisi, (1935), *Büyük Kurultayı*, (Broşür), Ankara.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri* (IV. ve V. Dönem Zabıt Cerideleri)

2. Kitaplar

- Ağaoğlu, Ahmet, (1969), *Serbest Fırka Hatıraları*, 2. B., Baha Matbaası, İstanbul.
- Akandere, Osman, (2015), *Atatürk'ün Seçim Yolu İle Üstlendiği Vazifeler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Atatürk'ün Bütün Eserleri*, (1930-1931), (2008), Cilt 24, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Atatürk'ün Bütün Eserleri*, (1931-1932), (2009), Cilt 25, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Atatürk Günlüğü, 1930-1937*, (1989), Der. Orhan Topçuoğlu, Demircioğlu Matbaası, İstanbul.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, (1997), Cilt I-III, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*, (2006), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Avcıoğlu, Doğan, (1997), *Türkiye'nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın*, C. I., 11. B., Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Aybars, Ergün, (1986), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C. I, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir.
- Aydemir, Şevket Süreyya, (2010), *Tek Adam Mustafa Kemal 1922-1938*, Cilt III, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Baydar, Mustafa, (1968), *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları*, Menteş Kitabevi, İstanbul.
- Bila, Hikmet, (1979), *CHP Tarihi 1919-1979*, Doruk Yayıncılık, Ankara.
- Boratav, Korkut, (2006), *Türkiye'de Devletçilik*, İmge Kitabevi, Ankara.

- Cebesoy, Ali Fuat, (2002), *Siyasi Hatıralar-Lozan'dan Cumhuriyete*, C. II, Temel Yayınları, İstanbul.
- Çavdar, Tevfik; (2008), *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Daver, Bülent, (1968), *Siyasal Bilime Giriş*, Sevinç Matbaası, Ankara.
- Demirel, Ahmet, (2011), *Birinci Mecliste Muhalefet: İkinci Grup*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Giritlioğlu, Fahir, (1965), *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii*, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- Goloğlu, Mahmut, (1974), *Tek Partili Cumhuriyet*, Kalite Matbaası, Ankara.
- , (1972), *Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)*, Başnur Matbaası, Ankara.
- Güneş, İhsan ve Diğerleri, (2009), *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- , (1996), *Türk Parlamento Tarihi TBMM-IV Dönem (1931-1935)*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara.
- İskit, Server, (1943), *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Başvekâlet BYUM, Ankara.
- Kabacalı, Alpay, (1994), *Türk Basınında Demokrasi*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara.
- Kandemir, Feridun, (1955), *Siyasi Dargınlıklar*, C. III, Ekicigil Matbaası, İstanbul.
- Karaer, İbrahim, (1992), *Türk Ocakları 1912-1931*, Türk Yurdu Neşriyatı, Ankara.
- Karagül, Yakup, (1951), *CHP'nin İç Yüzü*, Akın Matbaası, Ankara.
- Kocatürk, Utkan, (1988), *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Kronolojisi*, 2. B., TTK, Ankara.
- Öz, Esat, (1992), *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım*, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Özbudun, (1974), Ergun, *Siyasal Partiler*, Sevinç Matbaası, Ankara.
- Selek, Sebahattin, (1987), *Anadolu İhtilâli*, C. II, 8. B., Kastaş A.Ş., İstanbul.
- Şengil, Mizyah Karaçam, (1995), *Birinci Dönem TBMM'nde Düşünce Akımları*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Soysal, Mümtaz, (1964), *Dış Politika ve Parlamento*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Tanör, Bülent, (2004), *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Torun, Esmâ, (2003), *Sivas'dan Büyük Kongreye Cumhuriyet Halk Partisi*, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli.
- Tunaya, Tarık Zafer, (1952), *Türkiye'de Siyasi Partiler*, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul.
- , (1981), *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*, 2. B., Turhan Kitabevi, İstanbul.
- Tunçay, Mete, (1992), *T.C. 'de Tek Parti Yönetiminin Kurulması*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Turan, Şerafettin, (1992), *Türk Devrim Tarihi*, 2. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- , (1996), *Türk Devrim Tarihi*, 3. Kitap, II. Bölüm, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar*, (1972), Gnkur. Basımevi, Ankara.
- Uran, Hilmi, (2008), *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım*, İş Bankası Yayınları, İstanbul.

Uyar, Hakkı, (1998), *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Kitapları, İstanbul.

Yerasimos, Stefanos, (1976), *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, C.III, Gözlem Yayınları, İstanbul.

Yetkin, Çetin, (1983), *Türkiye’de Tek Parti Yönetimi*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

3. Makaleler

Acun, Orhan, (1995), “CHP’nin Kuruluş Tarihi Üzerine”, *Tarih ve Toplum*, C. 24, No. 141, ss. 132-140.

Aysal, Necdet, (2011), “Atatürk Döneminde İç Politika”, *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, (Editör, Temuçin F. Ertan), Siyasal Kitabevi Yay., Ankara, ss. 161-187.

-----, (2011), “Atatürk Dönemi Türk Devrimi”, *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, (Editör, Temuçin F. Ertan), Siyasal Kitabevi Yay., Ankara, ss. 189-218.

-----, (2010), “Yönetimsel Alanda Değişimler ve Devrim Hareketlerine Karşı Gerici Tepkiler Serbest Cumhuriyet Fırkası-Menemen Olayı”, *Atatürk Yolu*, C. 11, No. 44, Ankara, ss. 581-625.

Çanak, Erdem, (2016), “Atatürk’ün Yurt Gezilerine Bir Örnek: 1930-1931 Gezisi”, *Asosjournal (The Journal of Academic Social Science) Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (Doi Number:<http://dx.doi.org/10.16992/ASOS.1047>), Yıl: 4, Sayı: 23, ss. 128-178.

Dinçer, Hasan, (2011), “TBMM’nin Açılması ve Yeni Türk Devleti’nin Kuruluşu”, *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, (Editör, Temuçin F. Ertan), Siyasal Kitabevi Yay., Ankara, ss. 113-123.

Dokuyan, Sabit, (2014), “Çok Partili Hayata Geçişte Önemli Bir Adım: Demokrat Parti’nin Kuruluşu”, *Asosjournal (The Journal of Academic Social Science) Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (Doi Number:<http://dx.doi.org/10.16992/ASOS.131>), Yıl: 2, Sayı: 3, ss. 151-169.

Durak, Gökhan, (2014), “Atatürk’ün Halkçılık Anlayışı ve Halkevleri”, *Asosjournal (The Journal of Academic Social Science) Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (Doi Number: <http://dx.doi.org/10.16992/ASOS.448>), Yıl: 2, Sayı: 8, ss. 420-435.

Ertan, Temuçin F., (2011), “Mudanya Mütarekesi’nden Lozan Barış Antlaşması’na”, *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, (Editör, Temuçin F. Ertan), Siyasal Kitabevi Yay., Ankara, ss. 1145-159.

Uzun, Hakan, (2010), “Tek Parti Döneminde Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm ve Milli Şef Kavramları”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. IX, S. 20-21, İzmir, ss. 233-271.

4. Gazeteler

Hâkimiyet-i Milliye, (1931), “Gazi Mustafa Kemal Üçüncü Defa Reiscumhur İntihap Olundu”, Salı, s. 1.

-----, (1931), “Gazi Cumhuriyet Halk Fırkası’nın Üçüncü Büyük Kongresini Açtı”, Pazartesi, s. 1.

-----, (1931), “Büyük Kongre Mesaisini Bitirdi”, Salı, s. 1.

5. Tezler

ERTAN, Temuçin Faik, (1992), *Kadrocular ve Kadro Hareketi*, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

EK-3

Cumhuriyet Halk Fırkası, *Nizamnamesi ve Programı*, TBMM Matbaası, Ankara, 1931.

EK-4

19
MAYIS
SALI
1931

Hakimiyeti Milliye

ABONE
Serdik 17 Lira
6 aylık 9 ..
3 aylık 5 ..

No 3531. ON İKİNCİ BENE.

ÖĞLEDEN SONRA ÇIKAR

HER YERDE 5 KURUŞ

Büyük Kongre Mesaisini Bitirdi.

KONGRE BİTERKEN.

Osmanlı devleti, bürokrasi bir mülkese idi. İktisat mekanizması, verli yabancı, fakat türk olmayanların elinde idi.

Zelzele, yangın, katlik ve isyan gıcık olduğu zamanlar, İstanbul'un duvarlarını ötesindeki memleketin şehirlerini, köylerini ve kasabalarını ismini bile işitemezdik.

Osmanlı saltanatında fırka, kongre ve bütün toplantıların milî, veni bürokrasi ve politika idi.

Yeni Türk devleti, milî bir mülkese olarak ve bir iktisat mülkese olarak kuruldu. Aşayılık, avrupalılığa, şursuz bir kabalıktan suurlu bir cemiyete geçmek ne kadar güç ise, bürokrasi bir mekanizmanın bir iktisat ve iş mekanizması olması da o kadar zorlu.

Biz şimdi bulunduğumuz noktayı eskiden bulunduğumuz noktadan bakarak kendimizi alırlayamaz değiliz, fakat varacağımız noktadan gerekerek azmimizi atalemeği tercih ederiz. Bu metot doğrudur. Fakat azmimiz kuvvetlenmek ve ümitlerimiz canlı durmak için ara sıra geriye dönüp kendimize bakmak faydalıdır.

1931 C.H. Fırkası kongresine Türkiye'nin her tarafından gelen muraahhaslar, 1914 Türkiye'nin hiç bilemediği, anlamadığı ve temas etmediği işleri konuşmaktadırlar. Yalnız memleketin hayat ve inkısaflarına basit bir alaka uyanmakla kalmamış, muhakeme, görüs ve kavrayış seviyesi yükselmiştir. Bu kongre de bürokrasi ve politika pek az yer tuttu. Edebiyat pek az revaçtadır.

En güç şey, bir memleketi idare edenlerin ve bir halka rehber olanların zihniyetini, görüş, düşünüş ve anlayış tarzlarını değiştirmektir.

Siyasi kurtuluş, devan ve emniyetli bir şey değildir. Ene iktisadi kurtuluştur. Bir memleketin asıl meseleleri iktisadi meseleler olduğuna gili, asıl nüfusi itisadî nüfustur. Mültehihlikler haradığuzarlar kadrosu değidir.

Okudukça ve öğrendikçe, memleketin derdleri ve ihtiyaçları azalacak değil, çoğalacaktır. Sayısız işlerimiz vardır; çalışma temposunu hergün daha serletirmek ve hızlandırmak, ve bilhassa millî cehdin hiç bir şizntı ve kayıp bırakmaması için, mesaiimizi sistemleştirmek ve işlerimizi planlaştırmak mecburiyetindeyiz.

Halk Fırkası kongresi, Fırkanın tekâmülünü gösteren hayırlı bir işaret olmuştur.

Fahri RİFKİ

Kongre Yeni Nizamnameyi Kabul ve Umumi İdare Heyetini Seçti.

İSMET P.Ş. KON GREYİ KAPARKEN BE YANATTA BULUNDU.

MEVCUDİYETİMİZİN İHİK METİ VE BÜTÜN EMELLERİMİZİN HEDEFİ SEVGİLİ VE AZİZ MİLLETİMİZE HİZM ETMEK. FIRKAMIZIN BÜTÜN AZASININ HER TÜR LÜ FAALİYETİNDE, BÜYÜK MİLLETİMİZİN MUHAEBE TİNİ MUHAFAZA ETMEK VE ARTIRMAK GAYESİ GÖZ LERİMİZİ DİKTİGİMİZ EN MÜHİM HEDEF OLACAKTIR.

İSMET P.

Kongrenin dünkü cellesinde Abdülhalik Bey iktisat verirken.

Büyük Kongre bugün öğleyin son cellesini akteyerek umumi idare heyetini seçtikten sonra, İsmet Paşa Hz. şunlukile alkışlar arasında kongreyi kapamıştır.

— Muhterem Efendiler, Büyük Kongrenin ruznamesinde mevut olan mesailin müzakeresi bitmiştir.

İsmet Paşa Kongreyi kaparken.

Büyük kongrenin faaliyeti yalnız fırka hayatımızda değil, millî hayatımızda da kıymetli bir hatıra olarak kalacaktır.

Müzakerenin cereyanı kongre arzalarının kanaatlerini millet ve memleket için ne kadar serbesti ile ve menfaat için ne kadar serbesti ile ve inanarak ortaya koyduklarını varış bir surette gösterir. Büyük Reis'in dediği gibi, millet ve memleket işlerinde varışe gili, millet ve memleket için her türlü kayıttan alımların fikirlerini her türlü kayıttan arade olarak istifade sahalarına koymalarından memleketi yalnız fayda görür.

Bu müzakere tarzının hayırlı neticesi bugün burada iktisat ettiler. Memleketi de iktisat edecektir.

Bu noktada sureti mahsusada iftihar-

BREZİLYA BİZE SEFİR GÖNDERİYOR

HARİCİYE VEKİLİMİZİN BEYANATI.

Conceito, 15 (A.A.) — Türkiye Hariciye Vekili ve Türkiye Heyeti Murahhası Reisî Tertik Rıfık Bey, Havas alevana beyanatında Ankarada Brezilya sefaretinin idaresi Türk hükümetini yoluman edeceğini söyleyerek demisir ki:

— Bu idare Türkiye ile Brezilya arasında gıcık-gıcık ilişkif edecek alan ticarî menafaa mevduiyetine teravak emektir. Türkiye Hükümeti Rio De Janeiro'ya bir mümessil göndermiştir. M. Demello Franco'ya Türkiye için parlek bir diplomat istihaf ettiğinden dolayı teşekküs etmekle bahiyarım. Bundan başka Brezilya baptemizel tesanüt bahandir teyinat mosai için diğer devletlerle bakiyattan mukareret istihaf ettiğini göstermiş oluyor.

CEKIRGEYE KARŞI MÜCADELE.

Her sene cemiyat nüfusumuzun gıcık ve yamurtu buralımlık suretiyle aramızda teravak etmek olan. Paş Çekirge suretiyle mücadele teşkilatımızın merkezi şikâyetli Urfa ve Mardin taşkil etmektedir. Bir ay zarfında istihaf etti bu çekirge suretlerinin miktar Urfa'da 12 buçuk, Mardinde 3 milyon bakiye bulmuştur. Bu çekirgeler, gıcık halkın temin etmek suretiyle istihaf edilmistir. Urfa'nın mahallîl cemiyatında temin edilen gıcık hatının uzunluğu 200 Mardin de 75 kilometreyi bulmaktadır.

İRAK'TAN SATIN ALDIĞIMIZ DAMIZLIKAR.

Damizlik arap ayır ve kısırak mübaysana için İrakta gıcık olan beyir. İki ayır ve 24 kısırak satın alınmıştır. Damizliklerin 22 si yeni karalardır. Sal tasavvuf harasına gıcık gıcık gıcık. Bu karalardan her birinin damizlik için makasayla karasayla aravk alınacaktır. Baytar U. müfettişi Adil ve Karasaylı harası müdürü ve mütehasas Sevkî Beylerfen iharef olan beyir civarında yeni tesis olunan ayır depoları için damizlik ayır satılacaktır.

RESİM SERGİSİ.

Türk Güzel Sanatlar Birliği tarafından her sene açılan resim sergisi yakında şehrimizde açılacaktır.

Petrol Dampinji.

Nevyark — Standard oil petrol gıcık tının 1930 senesine ait varidatı 8 milyon 430 bin İngiliz lirasına bulıg olmuştur. 1929 senesi varidatı 24 milyon 182 bin lira tuttuğuna nazaran arada 15 milyon 752 bin liralık bir fark vardır. Meclis idare raporunda bu büyük tenakusum maliyet fiyatından çok dun fiyatla pl yazılara dökülen sovyet petrolunun rekabetinden ileri geldiği bildirilmektedir.

Telefon Şebekesinin Tevsi için.

Londra. — Posta telgraf ve telefon idaresi telefon şebekesinin tevsi için önümüzdeki üç sene zarfında alelade bütçenin haricinde olarak 32 milyon la gili lirasının sarfına mezon zimmettir.

SPORCULARIMIZ YARIN 8 DE GELİYOR.

(Devamı 5 inci sayıdadı)